

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців

(повна назва кафедри)

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

**Неофіційний антропонімікон м. Хмільник Вінницької області:
семантичний, словотвірний та асоціативний виміри**

Unofficial anthroponyms of the city Khmilnyk, Vinnytsia region: word-forming,
semantic and associative surveys

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
ОП Українська мова та література

Дарина БЕРЕЖЕННА

Науковий керівник:

д. філол. н., проф. Алла РОМАНЧЕНКО _____

Рецензент:

д. філол. н., проф. Тетяна КОВАЛЕВСЬКА

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри української
мови та мовної підготовки іноземців

№ __ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Тетяна КОВАЛЕВСЬКА

Захищено на засіданні ЕК № 4

протокол № _ від _____ 2024 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

_____ проф. Алла РОМАНЧЕНКО

**Одеса
2024**

ЗМІСТ

Вступ.....	2
Розділ 1. Неофіційні найменування осіб як вид антропонімів.....	7
1.1. З історії вивчення прізвицьк у слов'янському мовознавстві.....	7
1.2. Лінгвістичний статус прізвиська та його місце в антропонімії.....	11
1.3. Специфіка функціонування прізвицьк.....	15
1.4. Статистичні характеристики прізвицьк м. Хмільник	18
Розділ 2. Принципи та мотиви надання прізвицьк у м. Хмільник.....	20
2.1. Загальна характеристика та будова прізвицьк м. Хмільник	20
2.2. Мотиваційні групи індивідуальних прізвицьк.....	22
2.3. Мотиваційна структура багатомотивованих прізвицьк.....	24
2.4. Відантропонімні неофіційні найменування	29
2.5. Відапелятивні неофіційні найменування	32
Розділ 3. Способи творення прізвицьк.....	34
3.1. Поняття семантичної деривації в сучасному мовознавстві.....	34
3.2. Лексико-семантичний словотвір прізвицьк.....	35
3.3. Трансонімізація як механізм творення неофіційних антропонімів...37	
3.4. Усічення як один із основних способів творення прізвицьк.....	41
3.5. Морфемні способи творення прізвицьк.....	43
Розділ 4. Психолінгвістична кваліфікація прізвицьк	47
4.1. Теорія асоціативного експерименту.....	47
4.2. Методика проведення вільного асоціативного експерименту	52
4.3. Аналіз та класифікація отриманих асоціацій.....	54
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66

ВСТУП

Дослідження неофіційних антропонімів на теренах регіонів України, стали актуальними наприкінці 20 – на початку 21 ст. Останнім часом стало зрозуміло, що структурний та семантичний підходи повною мірою не висвітлюють дану тему, оскільки антропонімний матеріал містить в собі широкі асоціативно – метафоричні компоненти. Саме тому предмет дослідження неофіційних антропонімів постійно розширюється.

Щодо специфіки прізвиस्क м. Хмільник, то вона цікава тим, що в них спостерігаються протилежні тенденції: з одного боку зникають архаїчні типи прізвиस्क, а з іншого – усе більшого поширення набувають молодіжні прізвиська.

Актуальність нашого дослідження полягає в потребі вивчення прізвиस्क з метою опису їх як регіональної антропонімії, а також у зв'язку з дослідженням загальної картини української ономастики. Прізвиська дають досить об'ємний матеріал для вивчення лексики та творення слів на синхронному рівні мови, а також для студіювання лінгвокультурних аспектів українців.

Вивченням розвитку неофіційних антропонімів займається чимало українських мовознавців, а саме: Г. Бучко, М. Наливайко, Р. Остащ, О. Горбач та ін. науковці активно досліджують регіональну антропоніміку України, зокрема: Бойківщини – Г. Бучко, Закарпаття – П. Чучка, Львівщини – М. Наливайко, Тернопільщини – О. Вербовацька, Наддністрянщини – Г. Сенник, Луганщини – Н. Федотова, Полтавщини – Л. Кравченко, Гуцульщини – Б. Близнюк, Покуття – Г. Ліщинська, Західне Полісся – Г. Аркушин, Н. Шульська, Середнє Полісся – І. Козубенко, Розточчя – О. Марочкіна, Вінниччини – В. Павлюк. Також, серед науковців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, які зверталися до вивчення неофіційних антропонімів, – Г. Сенник, Н. Хрустик, М. Микитин-Дружинець, А. Романченко.

Зв'язок роботи з науковою темою кафедри: тема нашого дослідження тісно пов'язана з планами, програмами та науковою темою кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова «Дослідження психо- і нейролінгвістичних аспектів комунікативної сугестії» (№ 0124U002647).

Мета магістерського дослідження – висвітлення семантико-словотвірних особливостей прізвиськ мешканців м. Хмільник, Вінницької області на синхронному рівні. А також, аналіз психолінгвістичних особливостей на базі отриманих асоціацій на неофіційні найменування.

Мета дослідження передбачає розв'язання таких завдань :

- 1) за розробленими анкетами провести опитування респондентів у м.Хмільник, вінницької області, зафіксувати та укласти реєстр прізвиськ;
- 2) окреслити загальні проблеми класифікації неофіційних антропонімів, способи надання прізвиськ й основні аспекти функціонування;
- 3) розробити методикау дослідження неофіційних антропонімів м.Хмільник та з'ясувати їхні статистичні характеристики, в плані співвідношення індивідуальних, сімейно-родових, групових та повторюваних прізвиськ;
- 4) з'ясувати мотиваційні типи неофіційних найменувань за різними вихідними ознаками;
- 5) схарактеризувати особливості номінації неофіційних антропонімів, зокрема з'ясувати, якими способами вони утворюються;
- 6) дослідити граматичну й словотвірну структуру неофіційних антропонімів Вінниччини;
- 7) провести асоціативний експеримент на основі зібраних неофіційних антропонімів, проаналізувати та синтезувати отримані реакції.

Об'єкт нашого вивчення – неофіційні антропоніми м.Хмільник.

Предмет дослідження – семантичні, словотвірні та психолінгвістичні особливості неофіційних антропонімів м.Хмільник, Вінницької області.

Джерельну базу становить мовлення мешканців м.Хмільник, мовлення яких належить до подільського.

Фактичний матеріал нашого дослідження становлять неофіційні найменування осіб, зафіксовані в м.Хмільник, Вінницької області. Унаслідок збору матеріалу, було опрацьовано та проаналізовано 700 прізвищ.

Відповідно до завдань дослідження, в роботі застосовано **загальнонаукові методи**: *спостереження, синтез та аналіз*, які, в свою чергу, дали змогу встановити та узагальнити мовознавчі міркування на тему неофіційної антропонімії, а також, виокремити ті проблеми, розв'язання яких сприяло поглибленому їхньому трактуванню та відтворенню засад класифікації відповідних мовних одиниць. Для виявлення всебічної характеристики та класифікації неофіційних антропонімів було застосовано *лінгвістичні методи*. В основу нашого дослідження покладено *описовий метод*, який допоміг окреслити загальні лексичні та граматичні особливості неофіційних антропонімів м.Хмільник, *прийом кількісних підрахунків*, який ми застосовували для підрахунку частоти вживання мовних одиниць, щоб встановити поширеність та продуктивність неофіційних найменувань. Для вивчення семантики твірних основ антропонімів використано *компонентний аналіз* (структурний метод). Для визначення характеру творення досліджуваних онімів ми використовували елементи *словотвірного аналізу*. *Зіставний метод* сприяв дослідженню специфіки семантико-словотвірних особливостей прізвищ жителів м.Хмільник за різними категоріями. У роботі також було використано метод *польового дослідження*, а саме анкетування та інтерв'ювання, які застосовувалися для накопичення мовного матеріалу, а саме прізвищ жителів м.Хмільник. *Психолінгвістичний метод* (вільний асоціативний експеримент) було використано для вивчення та аналізу отриманих реакцій на певні слів-слова-стимули.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в тому, що вперше:

- комплексно досліджуються неофіційні найменування мешканців міста Хмільник Вінницької області, їх семантика та способи творення;
- вивчаються асоціативні особливості надання прізвищ досліджуваного населеного пункту.

Теоретичне значення роботи полягає в доповненні відомостей щодо мотиваційно-словотвірної, граматичної та експресивної структури неофіційних найменувань в Україні. У роботі також уточнено й проаналізовано ряд категорій та термінів, які стосуються різноманітного функціонування прізвищ, що розширює та поглиблює знання в теорії української антропоніміки загалом.

Практичне значення роботи полягає в науковому описі та дослідженні нового фактичного матеріалу. Тобто, результати нашої роботи можна використовувати для розширення фактичного антропонімного матеріалу Вінниччини, для загальноукраїнських наукових праць та словників. Матеріал може бути корисним при розробці спецкурсів з регіональної антропоніміки, діалектології, теорії номінації та словотвору, при написанні навчальних посібників для студентів філологічних спеціальностей. Зібрані неофіційні найменування можуть бути використані при вивченні української мови в середній школі, а також при викладанні певних дисциплін у вищій школі – окремих розділів «Сучасної української мови», «Української діалектології» та «Словотвору».

Апробація результатів дослідження. Основні результати магістерської роботи представлено та обговорено на двох конференціях (VIII International Scientific and Theoretical Conference (August 2, 2024, Chicago, USA); Восьмих міжнародних наукових читаннях пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка (26-27 вересня 2024 р., м. Одеса), а також опубліковано у матеріалах конференції [6].

Структура роботи. Відповідно до визначеної мети та сформульованих завдань, планується така структура кваліфікаційної роботи: вступ; чотири розділи; висновки та список використаної літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність нашого дослідження, визначається мета роботи, об'єкт та предмет вивчення, джерельна база, формулюються завдання, методи дослідження, значення одержаних результатів.

У розділі 1 «Неофіційні найменування осіб як вид антропонімів» висвітлено історію та сучасний стан вивчення прізвищ у мовознавстві, з'ясовано лінгвістичний статус прізвища; розглянуто способи надання й загальні аспекти функціонування прізвищ, а також описано статистичні характеристики прізвищ м. Хмільник.

Розділ 2 «Принципи та мотиви надання прізвищ у м. Хмільник» присвячений принципам і мотивам номінації прізвищ м. Хмільник та лексичній базі творення прізвищ. Також, у цьому розділі досліджуються відантропонімні та відапелятивні неофіційні найменування.

Розділ 3. «Способи творення прізвищ» присвячений дослідженню поняття семантичної деривації у сучасному мовознавстві та проаналізовано лексико-семантичний та морфемний способи творення.

Розділ 4. «Психолінгвістична кваліфікація прізвищ» присвячений характеристиці результатів асоціативного експерименту та аналізу реакцій.

У висновках подано узагальнені результати дослідження.

Список використаної літератури –67 позицій.

РОЗДІЛ 1

НЕОФІЦІЙНІ НАЙМЕНУВАННЯ ОСІБ ЯК ВИД АНТРОПОНІМІВ

1.1 З історії вивчення прізвиськ у слов'янському мовознавстві

Неофіційна антропонімія стала об'єктом дослідження у слов'яністиці з ХІХ століття. Проте ще з княжих часів було знайдено окремі відомості щодо походження імен та прізвиськ, які тоді були суміжними та функціонували на одному рівні. Докази цього можна знайти у «Повісті минулих літ» та «Слові о полку Ігоревім», де можна знайти перші дослідження щодо напівофіційних імен Ольжичів, Ярослава Мудрого, Буй-тура, Всеволода та інших. В. Охримович звертає увагу на важливість первісних антропонімів, які перебували на межі прізвища й прізвиська: «Урядові (прізвиська) закаменіли в тій формі, у якій їх вписано до книг, стереотипно переходили від батька до сина, з мужа на жінку, з неслубної матері на неслубну дитину, вічно незмінні і вічно послухні параграфам кодексу цивільного, натомість сільські прозвища як перше жили, так і далі живуть повним життям органічним» [36, с. 303].

Вперше на ґрунтовному фактичному матеріалі неофіційних найменувань галичан дослідив І. Я. Франко у своїй праці «Причинки до української ономастики», у якій неофіційна антропоніміка досліджувалась в тісному зв'язку з народознавством та етнопсихологією. І. Франко вперше в Україні використав системний підхід, описавши етимологію, конотацію та сімейно-родовий характер неофіційних антропонімів, що позначилось на наступних дослідженнях у цій галузі. Але працям І. Франка, В. Охримовича передувала праця австрійця Ф. Міклошича «Die Bildung der slavischen Personennamen» (1860 р.) («Структура слов'янських імен»). У цей період також з'являються праці М. Зубрицького («Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця Старосамбірського повіта» (1907р). [19] Це стало поштовхом до дослідження українських неофіційних найменувань у другій половині ХІХ ст. Дослідження

І. Франка, В. Охримовича стимулювали саме науковий підхід до неофіційної антропоніміки України на межі ХІХ – ХХ ст., у якому чітко прослідковувались виразні регіональні, функціональні та етимологічні спрямування.

Так, В. Охримович також [36] виокремлює типи «переливання прозвищ»: «матерню, родову, батьківську, ґрунтову, індивідуальну» [36 с. 305–307]. Він зосереджується на причинах появи, динаміці й індивідуальній специфіці прізвиस्क і робить висновок, що спочатку «не було ніякої різниці між прозвищами сільськими й урядовими, бо власне сільські прозвища вписано до метрик, яко урядові» [36, с. 306]. Ця ознака згодом стерлася, й офіційні прізвища на певному етапі відмежувалися від неофіційних.

Цікавим є той факт, що для українських антропонімічних досліджень цього часу характерна координація та концентрація ономастичної діяльності. Слід звернути увагу на працю А. Зубка, який у своєму огляді ономастичних здобутків зазначає, що наприкінці 1950-х рр. ономастику визначено окремою науковою дисципліною на Першій українській нараді лінгвістів [18, с. 262 – 281]. Із 1960 року при Академії наук України створена і постійно діє Українська ономастична комісія, яка узгоджує діяльність регіональних закладів й установ у сфері ономастики та видає перші студії за результатами своєї роботи (1966).

Також, варто звернути увагу на дослідження в галузі неофіційної антропонімії, які присвячені багатоаспектним дослідженням у різних куточках України. Наприклад, П. Чучка реалізував упорядкований аналіз антропонімії Закарпаття, врахувавши різносторонні структурні семантичні та етимологічні особливості. Дослідник зробив акцент дослідження саме на народній мотивації, проаналізувавши в межах регіону сімейно-родові неофіційні найменування, характерні особливості творення прізвиस्क, взаємозв'язок неофіційних антропонімів з офіційними. Варто сказати, що науковець надає перевагу народній мотивації, зауважуючи, що саме в неофіційних найменуваннях

продовжують «жити» явища, які припинилися в інших класах пропріальної лексики та загальних назвах [56, с. 608].

Неофіційні найменування Середнього Полісся були розглянуті та досліджені І. Козубенко. Вона зробила важливі висновки, які стосуються міжрегіональних подібностей у механізмі народної номінації, експресивного, але короткочасного значення неофіційних спадкових найменувань. [24].

Г. Аркушин у своїх працях приділив увагу вивченню лексико-семантичного, композитного та відіменного творення неофіційних антропонімів Західного Полісся. Багато його досліджень містять у собі такі аспекти прізвиць цього регіону, як існування прізвиць у зв'язку з мікротопонімією та діалектизмами регіону, історія виникнення неофіційних найменувань Західного Полісся, мотиваційний та виховний площини прізвиць у школі (вчителів та учнів) тощо.

Вагомим є внесок А. Свашенко, яка, досліджуючи неофіційну антропонімію Лохвиччини та акцентуючи увагу саме на лексико-семантичному способі творення неофіційних антропонімів, виділила явище варіативності прізвиць у часі та при номінації однієї і тієї ж людини, та поставила під сумнів достовірність терміна «родове прізвисько». [43, с. 309 – 310].

Не менш важливим аспектом є діахронне вивчення неофіційних антропонімів на матеріалі різних історичних епох та періодів. Дослідження у цій царині започаткував І. Крип'якевич своєю працею «Львівська Русь в першій половині XVI ст.», у якій дослідник велику увагу приділяє іменам та прізвишкам руського міщанства, незважаючи на те, що неофіційні антропоніми серед міщан є нерегулярним явищем [28]

Згодом дослідження у цій царині в першій половині XX ст. були продовжені М. Корниловичем, який на матеріалі урядових актів проаналізував та дослідив неофіційну антропонімію Волині XVIII – першої половини XIX ст., виділяючи так звані «писані» та вуличні прізвиська [25, с. 129].

Також, із використанням архівних матеріалів була написана праця Р.Керсти «Українська антропонімія XVI ст. (Чоловічі іменування)». У цій монографії зроблено важливі словотвірні, фонетичні та морфологічні коментарі щодо чоловічих неофіційних найменувань, які в той період часу виконували роль прізвища [22].

Суттєві та важливі загальнотеоретичні висновки щодо історичних особливостей існування прізвищк були висунуті у праці М. Худаша «З історії української антропонімії». Дослідник приділив особливу увагу проблемам вітчизняної антропонімії XIV – XVIII ст. Він проаналізував та дослідив екстра- та інтралінгвальні чинники неофіційних найменувань у важливий період виникнення цього мовного явища (остаточного поділу офіційних та неофіційних антропонімів). Дослідник зазначив, що ототожнювальна роль прізвищка найбільше виділяється в народно-побутовій сфері

Отже, якщо підсумувати усе вище сказане, то можна зробити висновок, що донауковий період (до XIX ст.) характеризується спорадичною фіксацією прізвищк у художній літературі, літописах і документах, то з середини XIX розвиваються власне наукові підходи, для яких властиві: а) розширена гуманітарна парадигма (етнографічний, лінгвістичний, історичний підходи); б) перші мовознавчі зауваження (мотивація прізвищк, перші класифікації), що стимулювали власне лінгвістичний підхід до неофіційної антропоніміки на межі XIX – XX ст. А вже з середини XX ст. розпочинається координація й концентрація збирання й дослідження антропонімів, також створюються постійно діючі комісії й ономастичні видання. Варто відзначити, що вивчення прізвищк набуло виразного регіонального характеру. Його завданням є максимальний збір фактичного матеріалу з подальшим багатоаспектним описом.

1.2. Лінгвістичний статус прізвиська та його місце в антропонімії

Хоча історія вивчення прізвиськ дуже багата, але досі немає однозначного трактування цього ономастичного феномена. Але зрозуміло, що науковий дискурс потребує чіткого поняттєвого окреслення об'єкта дослідження, методів його ідентифікації й диференціації.

У мові існують народно-побутове, лексикографічне (узуальне) й наукове (лінгвістичне) трактування поняття «прізвисько», причому народнопобутове потрактування виокремлюється на етапі фіксування матеріалу й включає пояснення респондентів. Слід підкреслити, що вивчення прізвиськ пов'язане з проблемами, розв'язання яких часто буває непростим. «Усний характер побутування прізвиськ зумовлює проблему збирання матеріалу, крім того ускладнюється ще й тим, що вимагає від дослідника обов'язкового врахування ряду етичних моментів, пов'язаних із специфікою такого роду найменувань» [49: 81].

Якщо звернутись до праць О. Антонюк, то вона, досліджуючи семантику та структуру сучасних неофіційних найменувань Донеччини, зазначає, що жителі цього ареалу «уживають назви прізвисько, так прозивають (кого прозивають), так кажуть (на кого кажуть), так називають (кого називають) поза очі [3, с. 21]. Також наголошує, що прізвиська в народно-побутовому розумінні мають свою соціальну, професійну та вікову стратифікацію: «У дитячому середовищі прізвиська називають дражнилками, а в молодіжному – кликухою, поганялом» [3, с. 21].

Тобто, зважаючи на усі спостереження, можна зробити висновок, що неофіційні антропоніми мають різний ступінь характеристики, ідентифікації та різну номінативну природу. Ось, наприклад, у дитячому середовищі присутні характеристично-іронічні пресупозиції називання, яке здійснюється членами колективу (групи); найширший набір позамовних факторів, які включають широкий діапазон ознак денотата (зовнішність, вдача, специфіка офіційного

імені, випадки з життя) мають найменування у вулчому розумінні – ті, які даються в соціальному середовищі дорослого населення.

Інша праця, яка варта уваги - це «Словарь української мови» Б.Грінченка, який не фіксує поняття прізвисько, але містить дефініції «прозівка» («насмішкувате прозвання») й дієслово «прозивати» із зазначенням надавати «неофіційного ім'я»: Не знає, як і батька її звать і прозивають; Царські слуги прозвали його Незнайком [67, с. 466]. Отже, для цього періоду характерна недиференційованість офіційних і неофіційних найменувань.

Перш ніж перейти до наукового, мовозначного тлумачення, звернімося до енциклопедії «Української мови», у якій П. Чучка наводить трактування лексеми «прізвисько» як «характеристичне неофіційне індивідуальне найменування: «вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу» [57, с. 494].

Що ж до наукового, мовознавчого тлумачення терміна «прізвисько», то варто зазначити, що самі лінгвісти вказують на його нечіткість: «Сам термін «прізвисько» навіть по відношенню до індивідуальних іменувань не має чітких границь, він досить невиразний і неоднозначний».

Лінгвістичні проблеми визначення терміна «прізвисько» полягають в: а) визначенні дефініції поняття; б) з'ясування обсягу терміна; в) класифікації прізвиस्क.

Найпоширенішими у вітчизняному мовознавстві є визначення М. Худаша. Він звертає увагу на необов'язковість і часту ситуативну випадковість отримання прізвиська носієм: «Це особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, у різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичайним випадком, що з ними трапився, і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні» [53, с. 83].

А от на думку І. Сухомлина, неофіційне прізвище (прізвисько) відбиває реальні риси зовнішності, характеру носія або свідчить про ступінь родинних стосунків його з іншими членами сім'ї [47, с. 37]. П. Чучка зараховує до прізвиस्क усі неофіційні назви людей [54, с. 13].

Якщо звернутись до найсучасніших досліджень, то варто відзначити, що визначення терміна прізвисько органічно поєднує мотиваційні й функціональні ознаки. Ось, наприклад, М. Наливайко в дисертаційному дослідженні «Неофіційна антропонімія Львівщини» дає таке узагальнене визначення терміна прізвисько: «Це неофіційне йменування, яке дають номінатори особі чи колективові людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації і конкретизації. Прізвиськам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість» [33, с. 28].

М. Дуйчак звертає увагу на необов'язковості прізвиस्क і доповнює його визначення: «Прізвиська завжди вмотивовані. Прізвисько, належачи до класу власних імен, виконує номінативно-ідентифікаційнодиференційну функцію» [15, с. 256].

Але існує ще одна проблема обсягу прізвиस्क як особливих ономастичних явищ – це зовнішня та внутрішня (лінгвальна) мотивованість. Зокрема, неясним залишається віднесення до прізвиस्क антропонімів, які походять від інших одиниць цього ж класу – імен і прізвищ, наприклад Маруся (про чоловіка) від прізвища Марусяк, Коколя – від імені Микола.

Цікавим поглядом на цю проблему є думка В. Охримовича, який стверджує, що відантропонімічні імена є прізвиськами у разі наявності конотативної або оцінної семантики [36, с. 147]. Таким чином, до прізвиस्क відносимо відантропонімічні назви, що не відповідають усталеній моделі й виконують характеристичну й конотативну функції. Згідно з дослідженнями науковців, до прізвиस्क відантропонімного походження можна зараховувати

деривати, які втратили внутрішню форму й зазнали переосмислення, демінутивні й аугментативні форми, які виконують диференціовальну функцію серед низки однакових імен.

А. Зубко з цього приводу каже : «Якщо в селі є кілька жінок із однаковим іменем, то деякі народні варіанти можуть служити індивідуальними прізвиськами, щоб виділити цю людину з гурту. Скажімо, із кількох Василин одну називають Василина, іншу – Василінка, ще іншу – Василиця. Таким чином, ім'я ніби бере на себе функцію прізвиська» [18, с. 270]. Отже, пестливі імена в одному випадку можуть виконувати власне демінутивну, в іншому – диференціовальну та дентифікувальну функції.

У мовознавстві історично склалися дефініції поняття прізвисько з акцентом на певному аспекті або функції – номінативній, конотативній, знаковій тощо. Один з аспектів – знакова природа прізвиськ, на чому зосереджують свої визначення П. Чучка (індивідуальний знак) [53, с. 153]. Знакову природу прізвиськ О. Антонюк вбачає в антропонімах із повною десемантизацією основи: «Установити мотив номінації й мотивувальну ознаку в таких найменуваннях неможливо. Наприклад, *Бедиляк(-и)*, *Дреп(-и)*, *Масленко(-и)*, *Нагольний(-и)*, *Сорока(-и)*, *Хобочин(-и)*, *Хрула(-и)*, *Халявка(-и)* – уже давно ніхто не знає, чому так прозивають.

Окремої уваги заслуговують теорії та тлумачення терміна «прізвисько», у яких домінувальним вважається когнітивний аспект, що є результатом народно-побутової пізнавальної діяльності в соціальному середовищі. Такий підхід передбачає дослідження аксіологічної природи, у результаті виявлення якої соціум виділяє суб'єктивно або об'єктивно важливі особливості індивідів і вербалізує їх як елемент знання про навколишній світ, тобто надання прізвиськ є одним із компонентів когнітивного процесу, де формуються народні концепти та їхні вербалізатори й відтворюються як стверділі структури.

Отже, отримані результати свідчать, про те, що у мовознавстві досі немає однозначного трактування терміна прізвище, але, з іншого боку, в мові існують народно-побутове, лексикографічне (узуальне) й наукове (лінгвістичне) трактування поняття «прізвище», які є однаково важливими, адже включають розуміння явища представниками середовища, що надає носієві неофіційне ім'я, покладаючи на нього певні функції.

1.3. Специфіка функціонування прізвищ

Ще з давніх часів встановлювалися закономірності функціонування прізвищ. Адже ще з давньоруських пам'яток відомо, що у X – XI ст. паралельно функціонували неофіційні й офіційні антропоніми. Ось, наприклад, І. Сухомлин зауважує, що неофіційні назви осіб додавалися до імені й виконували проміжну роль між прізвищем і прізвищем (Ярослав Володимирович Мудрий, Святополк Володимирович Окаянний та ін.) [45, с. 30].

Але, також, варто зупинитись на працях О. Антонюка, який узагальнює історичну динаміку функціонування прізвищ та виокремлює три періоди. Дохристиянський період позначений гіпотетичним припущенням, що паралельно функціонували особові й прізвищові імена. Другому періоду властива дихотомія канонізованих і «мирських» неофіційних імен, тоді як у третьому періоді прізвища остаточно відокремилися, а після 1917 року (закріплення тричленної системи особових імен) вони почали утворюватися від імен, прізвищ і по батькові [2, с. 36].

Взагалі, антропонімна система сучасної української мови п'ятикомпонентна: прізвища, псевдоніми, імена по батькові, прізвища, особові імена. Основна функція кожного з цих антропонічних класів ідентифікувальна. О. Антонюк висловлює свою думку так : «Такі показники утворюють чітку опозицію: офіційний антропонім – неофіційний антропонім,

у межах якої паралельно функціонує дві системи називання особи: офіційна, що має юридичний статус, і неофіційна, або народно-побутова, що використовується в побутовому спілкуванні» [2, с. 36].

Багатовимірність функціональних характеристик неофіційних найменувань стає поштовхом для створення спеціальних класифікацій прізвищ. Наприклад, Г. Бучко класифікує народно-побутові найменування за власне функціональною ознакою, включаючи до класифікації як відантропонімі, так і не пов'язані з офіційним іменем особи назви: 1) гіпокористичні варіанти особових імен; 2) посесивні та деякі інші варіанти від прізвищ; 3) посесивні та інші деривати від імен батьків або чоловіка; 4) індивідуальні прізвиська; 5) сімейно-родові (спадкові) найменування, які генетично відрізняються від прізвища носія [10, с. 5].

Спільним функціональним знаменником неофіційних найменувань є сфера живого розмовного мовлення, де система називання є гнучкою як в номінативному, так і конотативному плані. Крайні вираження конотативного маркування антропнімів виражаються і в народно-побутовому трактуванні: *так називають, на нього так кажуть* (про конотативно нейтральні або меліоративно забарвлені), тоді як народні терміни *прозиваються, обзивають* стосуються негативно забарвлених прізвищ. Іншою спільною ознакою існування неофіційних найменувань є їхня обов'язкова вмотивованість, навіть якщо її встановити важко, або, взагалі не можливо. Ю. Редько зазначає: «Виникнення прізвиська було завжди вмотивоване, і його значення добре зрозуміле як носієві, так і тим, хто прізвисько вигадав» [40, с. 7]

Щодо сфери побутування неофіційних антропонімів, то прізвиська пронизують весь часопростір життя особи: а) у часовому вимірі (дитячі, шкільні, студентські прізвиська); б) у соціальному аспекті (вуличні, жаргонічні, шкільні, професійні прізвиська); в) у кількісному відношенні (одиничні, родові, територіальні найменування). У кожному з цих аспектів діє комплекс

екстралінгвальних чинників, які скеровані на ототожнення, а найбільше – характеристичну особу, у результаті чого вона набуває того чи іншого статусу, пресупозицією якого стає одна з ознак – зовнішність, внутрішні риси людини, діяльність, вподобання, тощо.

Варто відзначити, що функціонування прізвиськ у мікросередовищах завжди пов'язане з фактором людських взаємин і місцем носія в них. У закритих колективах неофіційний антропонім часто надається самим носієм (самоназивання) за довільною мотивацією, яка зближує його з явищем псевдонімії. Загалом же у закритих колективах (тюрма, служба в армії тощо) прізвиськами можуть ставати і варіанти імен, перенесення жіночого імені на чоловіка, що зумовлює негативну конотацію та жаргонічний статус таких назв.

О. Антонюк зазначає, що неофіційне ім'я конкретної особи «визначається не яким-небудь соціумом і не взагалі соціумом, а сумою факторів, що характеризують існування тієї чи іншої особи в межах певної корпорації й за певних умов, а саме: а) власне характерними рисами індивіда (тими чи іншими, що є ненормативними для аналізованого соціуму); б) навколишнім середовищем, у якому проживає особа (ландшафт, тваринний і рослинний світ, близькість якихось побудованих чи інших відомих об'єктів цього населеного пункту тощо); в) стереотипами і свідомістю людей, які живуть і жили раніше в цьому населеному пункті» [1, с. 44].

Важливим аспектом у функціонуванні неофіційних найменувань є кількість носіїв, на які вони розповсюджуються. Найтипівішими та найбільш вживаними є індивідуальні прізвиська, але в живому мовленні часто трапляються, навіть, сімейно-родові узагальнення.

У такий спосіб, можна зробити висновки, що головними функціями неофіційних антропонімів є ідентифікувальна та характеристична. Спільною для усіх прізвиськ є функціональна галузь живого розмовного мовлення, з її гнучкою номінативною та конотативною природою й обов'язковою (іноді

важко встановлюваною) мотивацією. Антропоніми неофіційного характеру супроводжують людину все життя й характеризують її в межах певної корпорації. Вони можуть охоплювати діапазон референтів від індивіда до територіальної спільноти, а ось статистичні аспекти функціонування прізвищ зводяться до частотності використання певного типу мотиваційних основ та словотвірних засобів.

1.4 Статистичні характеристики прізвищ м.Хмільник

Класифікація неофіційних найменувань реалізовується за теоретико-методологічними аспектами : кількісними, формальними та семантичними. Загалом, у м.Хмільник було зібрано та досліджено близько 700 прізвищ, які було проаналізовано передусім за дихотомічним підходом. Наприклад, П.Чучка пропонує поділяти прізвища на «індивідуальні та сімейно-родові, які мотивуються особливостями носія й загальною номінацією сім'ї або родини» [55, с. 181]. Також, разом із указаною класифікацією до найзагальніших статистичних характеристик, які вміщують в себе три- або дихотомічний поділ, відносять характер мотивації (власне мотивовані та умовно мотивовані антропоніми), її кількісні особливості(одно-, дво- та багатомотивовані прізвища), власне, структуру прізвищ (складні, прості та складені (або ж, багатокomпонентні) прізвища). Кожну з указаних ознак варто розглянути окремо.

Переважну більшість серед прізвищ м.Хмільник становлять індивідуальні : *Апельсинка, Ангелочок, Світлячок, Глобус, Фізик, Булочка, Макарон, Ракоїд, Заєць, Штунда, Хромий, Кульгавий, Чорнявий, Мальована, Чепурна, Комарик, Гусь, Качка, Кутя, Горбатий, Манюня, Дрібнота, Окатий, Штукатур, Географ, Модель, Маслина, Рогатий, Корівка, Дощовий, Риженський і тд.*

Індивідуальні антропоніми відзеркалюють широкий спектр мотиваційних, конотативних та структурних особливостей, в той час як родичівські та повторювані прізвиська є обмеженими кількісно, тому їх можна характеризувати за загальними ознаками.

Сімейно-родові прізвиська представлені незначною кількістю прізвищ, що свідчить про демографічну специфіку населення м.Хмільник : зникнення родових гнізд, через переїзд молоді до велики міст та їх набуття вже індивідуальних прізвищ у соціумі. Серед сімейно-родових більшість – мотивовані, незважаючи на те, що етимологія того чи іншого прізвиська втратилась ще кілька поколінь тому. Мотиваційна ясність реалізується шляхом етимологічного та асоціативного дослідження, що виявляє як характеристики за зовнішньою ознакою, так і ситуативно надані: *Сьомчики* (бо частина міста, в які вони проживали назива «Сьомка»), *Личаки* (пращури носили це взуття), *Картопельні* (мали великий врожай картоплі).

РОЗДІЛ 2

ПРИНЦИПИ ТА МОТИВИ НАДАННЯ ПРІЗВИСЬК У М. ХМІЛЬНИК

2.1. Загальна характеристика та будова прізвиськ м. Хмільник

Класифікація прізвиськ відбувається за теоретико-методологічними настановами : формальними, семантичними та кількісними. Усього у місті Хмільник було досліджено та оброблено близько 500 прізвиськ. Варто додати, що при роботі був використаний дихотомічний підхід, тобто, розбиття цілого на дві частини. Ось, наприклад, П. Чучка поділяє усі прізвиська на сімейно-родові та індивідуальні, створення яких пояснюється певними характеристиками носія або ж цілої сім'ї. [56, с. 181]. Але є ще третій вид : омонімічні (повторювані за подібністю мотивів номінації).

Також до найзагальніших статистичних характеристик, що мають три- або дихотомічний поділ у своїй основі, ще відносять характер мотивованості, власне структуру прізвиськ (складні, прості та багатокomпонентні) та її кількісні ознаки. Варто зазначити, що кожен із цих пунктів слід розглядати та досліджувати окремо.

Науковці помітили, що «в кількісному плані прізвиськ набагато більше, ніж офіційних антропонімів, оскільки вуличним назвам властива синонімія, та й майже немає в селі людини, у якої не було б прізвиська» [50, с. 19]. Цікавим є погляд М. Худаши, який завдяки своїм дослідженням зробив висновок, що [51, с. 9]. Іменникові прізвиська переважають у порівнянні з прикметниковими, і що це стосується усіх регіонів України.

Неофіційні антропоніми м. Хмільник класифікують за кількістю структурних компонентів – твірних основ та коренів. Отже, можна виділити такі групи :

а) прості. Це найбільша група : *Жирафа, Піп, Ліліпут, Шпатель, Окунь, Каченя, Філософ, Полуниця, Африка, Бараболя, Хом'як, Галета, Гарбуз,*

Карандаш, Емо, Жук, Дюбель, Вар'ят, Горлай, Пекло, Цвях, Циркуль, Малина, Кутя, Гуска, Модель, Синичка, Соболь, Батон, Макарон, Біляш, Кабачок, Кактус, Глобус, Гном;

б) складні. Дані прізвиська містять у складі однієї лексеми кілька твірних основ : *Довготелесий, Довгорукий, Качконіс, Продмаг, Кривошапко, Перекотиполе, Чорнозем, Пройдисвіт, Гострозубий, Зірвиголова, Завколонка, Низькорослий ;*

в) складені. Складаються з двох компонентів, один з яких ім'я, а інший певна характеристика носія : *Вася Довготелесий, Марина Кучерява, Галина Моторна, Сергій Алабай, Вова Хот-дог, Петро Ха-ха, Степан Лисий, Максим-Трактористик, Юра Бензопила Сашко Скромний, Надя Транадичиха, Вітько Ледачий, Іван Кучерявий, Вася Поспішай, Юра Синій, Дмитро Неохота, Микола Метровий;*

г) складені з компонента апелятивного характеру для позначення статевих, або ж вікових ознак та особливостей: *Бабка Повитуха, Баба-Ворожка, Дівка-Вогонь, Дядько Венр, Баба-Цілителька.*

г) okazіональні утворення (причиною для утворення цих прізвищ стала якась незвичайна ситуація) : *Сонна Муха, Друга Матір, Горе Лікар.*

Отже, індивідуальні прізвиська м.Хмільник мають різноступеневу класифікацію щодо кількісного складу компонентів, його наповнення та мотиваційних характеристик, але складні та складені неофіційні найменування становлять незначну кількість – близько 5% від усіх, відповідно й утворені за характеристичними або okazіональними пресупозиціями.

2.2 Мотиваційні групи індивідуальних прізвищ

При визначенні загальних мотиваційних характеристик індивідуальних прізвищ слід виділити найбільші групи, які відображають переважно дихотомічний методологічний підхід до первинного вичення матеріалу. Так, близько 700 досліджених прізвищ поділяються на дві мотиваційні макрогрупи:

а) умотивовані прізвища: *Потьомкін, Ферарі, Теразіні, Плюс, Джем, Пляцок, Рататуй, Кнопка, Жид, Петрушка, Ганзьора, Джульєта, Ляхович, Карась, Хот-дог, Вареник, Картуз, Березина, Колибня, Личаки, Мамоси, Бульбарі, Бєлий, Рижий, Чорний, Чорнобривий, Циган, Молочний, Африканець, Баклажан, Червоний Ніс, Довгорукий, Малютка, Дюймовочка, Гном, Пончик, Вінні Пух, Біляш, Горобець, Дрібнота, Пупсик, Дишля, Дротик, Кордупиль, Тичка, Куций, Зубастик, Пришелец* та інші. Що стосується етимології даних прізвищ, то варто зазначити, що її легко з'ясувати за допомогою словотвірного, та семантичного аналізу. Респонденти при опитуванні, як правило, легко вказують мотив номінації, у більшості випадків анкетні дані для встановлення мотиву називання не потрібні. Слід підкреслити, що «вмотивовані та невмотивовані прізвища виокремлюються саме серед індивідуальних й охоплюють одиниці, причини виникнення яких зберігаються або не зберігаються в пам'яті респондентів, невмотивовані до того ж уже не можуть виконувати функцію характеристичності» [53, с. 236].

2) умовно невмотивовані прізвища : *Морган, Бем, Фіняша, Чіта, Чуча, Тоні, Мерик, Салька, Ганзьора, Гефер, Дюдя, Мотя, Цьопа, Фірза, Мамтур, Сьосьо, Шликель, Бум, Льоля, Келя, Паранон, Мацевик, Чмер, Цуприк, Шигль, Рамік, Цман*. Для повноцінного виявлення мотивації необхідні два підходи: по-перше, дослідження анкетних даних, узятих від респондентів, які повідомили історію номінації (яка, до речі, не завжди наявна), по-друге, ґрунтовного етимологічного та семантичного аналізу. В багатьох випадках мотивацію встановити не вдається.

Велику групу становлять прізвиська, які відтворювали дитячий лексикон, вони собою становлять фонетичні псевдолексемні комплекси. Ось, наприклад, прізвисько «Сьо-сьо» надане носієві через те, що той в дитинстві не міг вимовити слова «Що». Хоча це найменування закріпилось за носієм в дитинстві через комічну вимову, але супроводжує його навіть у доролу житті.

Або, ще один приклад : прізвисько «Келя» було надане через те, що дитина замість слова «цекерка» вимовляла «келька» або «келя» саме тому було присвоєне це прізвисько.

Варто зазначити, що велика частина умовно невмотивованих прізвиськ мають фонетичну мотивацію, пов'язаних не лише з особливостями дитячого мовлення носіїв або їхнього оточення, а й з асемантичним фонетичним уявленням про деякі особистісні риси, таких як манірність, дитячість, надмірна пестливість: Цьопа, Дюдя, Льоля, Фіняша. Частина з них, як зазначали респонденти, мотивована звуконаслідувальними та вигуковими лексемами.

За кількістю мотиваторів прізвиська можна поділити на :

1) Одномотивовані (це переважна більшість прізвиськ) : *Дюймовочка, Соловей, Віруючий, Фізик, Алабай, Гномик, Японець, Циган, Рижий, Цілитель, Малютка, Великий, Ломайстер, Чорнобровий, Кучерява, Лисий, Мисливець, Холостяк, Тихий, Рибак, кучерявий, Лобатий, Кирпатий, Ксерокс, Холостяк, Копчений, Студент, Щука, Лис, Заєць, Манюній, Кострубатий, Кабан, Кіноман, Плішивий.*

Одномотивовані прізвиська складають основний масив неофіційних антропонімів м.Хмельник. До них входять як власне мотивовані, так і умовно немотивовані. Серед одномотивованих трапляється явище збігу семантики прізвиська з додатковими мотивами. Такі неофіційні найменування стоять на межі на межі між одно- й двомотивованими прізвиськами.

Ось, наприклад, прізвисько «Лис» надали через те що, за свідченням одного з респондентів, носій мав характер схожий із лисом характер, тобто був дуже

хитрою людиною. А інший респондент заявив, що це найменування дали людині через те що, вона схожа зовнішньо на цю тваринку (вузькі очі та руде волосся). Тому в таких випадках об'єктивно виділити якийсь один мотив досить складно, через розбіжність поглядів респондентів.

2) Багатомотивовані прізвиська (з двома, а іноді – з трьома мотивантами): *Партизан, Вертоліт, Флешка, Сірник, Комісар, Сова, Князь, Ракоїд, Наполеонівна, Депутатка, Анекдот, Баян, М'ясокомбінат, Король, Браконьєр, Нитка, Кицька, Чорна, Бібліотека, Пензлик, Троянда*. Багатомотивовані найменування є дуже цікавими для дослідження, адже в їх основі є дві або більше мотиваційні ознаки, одна з яких є очевидною, інша ж прихованою (внутрішньою).

Отже, група проаналізованих прізвиськ поділяється на умотивовані прізвиська (68 %), внутрішня форма яких абсолютно зрозуміла, або однозначно вказується самими респондентами на етапі збору матеріалу; умовно невмотивовані прізвиська (30%), які потребують для з'ясування чіткої мотивації глибинного семантичного та етимологічного аналізу, або ж залишаються незрозумілими; багатомотивовані прізвиська (2%), у яких поєднується, здебільшого, формальна (прізвище, ім'я носія) та очевидна (зовнішність чи певна внутрішня риса) ознака. Варто зазначити, що також спостерігається проміжна ланка між одно- та двомотивованими неофіційними найменуваннями, унаслідок збігу або препарування семантики прізвиська до додаткових мотивів, що нашаровуються впродовж існування неофіційного антропоніма.

2.3. Мотиваційна структура багатомотивованих прізвиськ

Більшість дослідників робить семантичний аналіз неофіційних найменувань з урахуванням причин (мотивів) появи прізвиськ. У нашому дослідженні семантичний аналіз пов'язаний із позамовними пресупозиціями – чинниками або ж обставинами об'єктивування ситуативної чи узуальної

семантики. Науковці у галузі неофіційної антропоніміки називають цю пресупозитивність «мотивами появи прізвиськ» [34;15]. Із досліджень стає очевидним, що в сучасному мовознавстві опозицію *форма – значення* у галузі прізвиськ пов'язує саме поняття *мотивації*, утворюючи таким чином тріаду *форма – мотивація – зміст*. Мотивацію в зовнішньолінгвальному значенні утворює ознака або сукупність ознак. Більшість дослідників стверджують, що краще користуватись терміном «пресупозиція», оскільки він пояснює не лише мотив вибору прізвиська, але й додаткові денотативні та конотативні особливості, які мають об'єктивну підставу в позамовній дійсності.

Аналіз мотиваційної історії багатомотивованих прізвиськ уможливорює виокремлення таких зовнішньо-лінгвальних комбінацій :

Мотивація за зовнішньою ознакою та характером людини : Хом'як (був зовні схожим на цю тваринку та завжди мав у кишені якусь їжу, тобто робив запаси як і хом'як), В'юнчик (дуже худорлявий, але за своєю вдачею досить непосидючий та активний, чим нагадує в'юна); Чорна- (носій даного прізвиська має темне волосся, брови та за характером дуже зла людина, тому й отримала таке прізвисько); Пришелец- (дана особистість має велику голову- такими, як відомо, ілюструють прибульців- та за характером дуже відрізняється від своїх однолітків, тому і таке найменування).

Варто зазначити, що прізвиська, які мотивовані зовнішньою ознакою носія– це найпоширеніша група індивідуальних неофіційних антропонімів, адже вони становлять 35% від усіх досліджуваних. Цей феномен став помітним від початку накопичення та дослідження неофіційних найменувань м.Хмельник. В.Кравченко вказує, що при номінації за зовнішньою ознакою («портретність») береться до уваги не основна, а саме характерна ознака, яка, здебільшого, відхиляється від норми. Функціональна причина таких номінацій – слабка ідентифікаційна функція офіційного імені [28, с. 140]. Уже в давньоруських пам'ятках було зафіксовано неофіційні найменування *Буй-Тур, Великий, Гарний*

тощо. Саме прикметникові назви, як вважає В. Денисюк, на початковій стадії зародження прізвищк були найпоширенішими [14, с. 117 – 121].

Мотивація за прізвищем та зовнішньою ознакою: *Горб (Горбань)* – носій має проблеми зі спиною та часто сутулиться; *Лев (Левицький)* – носій має дуже пухнасте волосся, що схоже на гриву лева; *Цап (Роговий)* – носій мав бороду.

При мотивації неофіційних найменувань за зовнішньою ознакою особи, варто користуватись принципом лексико-семантичного групування, внаслідок якого було виділено такі лексико-семантичні класи мотиваційної лексики :

1) прізвиська, які мотивовані фізичними вадами людини:

а) дефектами кінцівок: *Шульгавий, Хромий, Кривенький*. Сюди також відносимо метонімізовані (*Костиль*), діалектно модифіковані (*Храмой, Кастиль*), метафоризовані (*Шульгайнога*), характеристичні (*Кульгавий, Шкутильга*), прізвиська, утворені морфологічними способами (*Криворучка, Косорукий*);

б) вадами зору: метафоризовані (*Кротик, Лінза, Бінокль, Базиліо*), метонімізовані прізвиська з меліоративною конотацією (*Очкарик, Чотириокий*), характеристичні (*Косоокий, Сліпа*);

в) особливостями шкіри: метонімізовані (*Зозулька* – людина, у якої рясні веснянки), словотвірно модифікованих за ознакою (*Рубцик* (від рубець), характеризованими (*Ямкатий, Плямований*);

г) наявністю нерівностей на тілі: метафоризовані (*Верблюд, Квазімодо*), характеризовані із прямим значенням (*Горбач, Горбатий, Горбата, Горбун, Сутулий*);

д) вадами мови: *Німець (мовчить), Картавий, Мовчун, Німий, Гикавка*.

2) Прізвиська, мотивовані індивідуальними особливостями частин тіла:

а) голови: *Баняк (велика голова), Головатий, Головач, Яйце, Глобус, Кавунястий, Барабан, Головунько*.

б) обличчя: *Пикатий, Покатий, Лобатий, Хом'як, Лицматий, Лопата, Шайба, Рум'яний (завжди червоні щоки).*

в) окремих його частин: *Зубата, Вухата, Чебурашка, Качконіс, Бараболя (ніс схожий на картоплю), Гимбатий (великі губи), Щокатий, Носатий, Японець (вузький розріз очей), Бобер (великі зуби), Совеня (великі очі), Буратіно, Баба Яга (великий ніс), Окунь (великі очі), Лисиця (вузький розріз очей), Броватий, Клаповухий, Довгорукий.*

г) особливості волосся: *Ірокез, Патлатий, Патlach, Коса, Чубатий, Дред, Лев, Грива, Кучерява, Кучерявка Сью, Пудель, Мальвіна, Лисий, Чуприна, Білобрисий, Чорнява, Чорнобривчик (має чорняве волосся), Пасматий, Кудлатий, Руда, Череп.*

3) Прізвиська, які мотивовані особливостями зросту людини:

а) високий зріст носія: метафоризація за схожістю з тваринами: *Дишель, Жирафа, Тичка, Підхмарний, Довготелесий, Довгов'язий, Рослий, Довжезний, Лом, Швабра, Слон, Чапля, Фламінго, Багатоповерховий;*

б) низький зріст: *Кордупель, Малиш, Манюня, Дрібнота, Фея, Гном, Бусінка, Мініатюрка, Кнопка.*

4) Прізвиська, які мотивовані особливостями тілобудови (надмірна вага, або ж, навпаки, занадто мала вага). Варто підкреслити, щодо оцінної характеристики, то надмірна вага, як і худина, однаковою мірою зазнають негативних конотацій, адже в народній практиці вони асоціюються з неможливістю людини повноцінно виконувати чи інші життєві функції.

а) надмірна худина людини: *Тичка, Драбина, Штурпак, Хребет, Сухар, Пуцьвірінюк, Пташеня, Манюня, Кощей, Сухар, Соломина.*

б) надмірна повнота: *Кабан, Слон, Мамонт, Кавун, Ковбаса, Сальний, Пуфік, Шашлик, Смалець, Ведмідь, Вінні-Пух, Пузо, Пумба, Пума, Квадрат.*

5) Прізвиська, мотивовані манерами руху людини:

а) спритна, рухлива людина : *Живчик, Енерджайзер, Кенгуру, Заєць, Куля, Снайпер, Торпеда, Ракета, Шустрик, Михайло-Доганяй, Пілот, Горобчик, Вжик, В'юн, Шумахер, Метеллик.*

б) повільна людина : *Черепаха, Тюлень, В'ялий, Статуя, Кіт, Кам'яний, Привид.*

Мотивація за прізвищем та вдачею людини: *Сорока (Сорокіна)- носій цього прізвиська дуже криклива людина; Голова (Головатенко) – носій дуже розумна людина; Земля (Земляний)- носій мав досить неприродний чорнуватий колір обличчя.*

Мотивація за вподобаннями та родом діяльності людини : *Поет, Чайник, Глобус, Собачник, Боксер, Карати'ст, Окунь, Сосиска, Цукерок, Футболіст, Варення, Бандура, Гольчиха, Наливайко, Телефонія, Музикант, Морж, Діджей, Доктор, Піп, Пасічник, Стюардеса, Сокира, Штунда, Полковник, Поліцай, Грибний, Стельмах, Млин, Секретарка, Повариха, Сварщик, Люлька, Шашлик, Кебаб, Цигарка, Тамада, Торгаш, Шахматист, Філософ.*

Прізвиська, мотивовані родом діяльності особи та суміжні з ними зі значенням звичок та вподобань носія, тісно пов'язані з апелятивами, від яких вони походять. На цьому зауважував П. Чучка, вказуючи на їхню фонемну співзвучність і важкість розмежування [58]. Н. Наливайко з цього приводу зазначає: «Окремі з прізвиськ за родом діяльності містять зневажливу, іронічну оцінку (пор. Війтусик, Лейтенантик). Для деяких іменувань аналізованої підгрупи базовими слугують лексеми іншомовного походження (Газовщик, Сищик) та інколи – вузьколокальні апелятиви» [33, с. 54].

Неофіційні найменування, які мотивовані звичками, уподобаннями, або професійною діяльністю носія, містять безпосередню або опосередковану вказівку на ті чи інші ознаки та вміщують в собі широкий діапазон характеристик, ужитих у прямому значенні, метонімічно або ж шляхом ізолювання форм множини. Прізвиська, які вказують на рід діяльності людини, можуть мати

відтінок іронії, метонімічно називати людину за інструментом або видом діяльності.

Отже, з усього проаналізованого матеріалу можна зробити висновок, що в багатомотиваційних прізвиськах основною ознакою є прізвище носія, а другорядною є його зовнішні характеристики та риси характеру. Варто зазначити, що серед прізвиськ, зібраних у м. Хмільник переважну більшість становлять ті найменування, що характеризують особу за її прізвищем та зовнішніми характеристиками.

2.4. Відантропонімні неофіційні найменування

В сучасній українській ономастиці наразі немає єдиного підходу до класифікації неофіційних найменувань. Аналіз лексичної бази неофіційних антропонімів передбачає встановлення зв'язку між прізвиськом і його денотатом. Ілюстративний матеріал засвідчує, що лексичну базу прізвиськ становлять відапелятивні та відонімні назви.

Відапелятивні прізвиська, як правило, актуалізують семантичні ознаки вихідного апелятива. Відантропонімні ж в свою чергу з'являються внаслідок перенесення власної назви з реалії, предмета, особи на іншу особу за допомогою найрізноманітніших асоціацій метафоричного або ж метонімічного характеру. Таким чином, неофіційне найменування вербалізує процес мислення людини у стислій номінативній одиниці.

Згідно з дослідженнями мовознавців, до неофіційних найменувань відантропонімного походження можна уналежнювати ті деривати, які втратили свою внутрішню форму та зазнали переосмислення, в свою чергу, демінутивні і аугментативні форми, які виконують диференціувальну функцію серед цілих

класів однакових імен. Що стосується думок науковців, то існують певні розбіжності щодо природи відантропонімічних прізвиськ [35; 118; 207]. Тому що відонімна основа індивідуальних номінацій наштовхує на думку, що в цих дериватах немає семантичної мотивованості, і присутня лише формальна модифікація. Але перша інвентаризація зібраного нами матеріалу висвітлила в багатьох відпрізвисьцевих прізвиськ ще додаткову експресивно-оцінну семантику: Вулик (Бджоляр), Зайчик (Заєць), Кістка (Костюк), Леший (Лехов) та ін.

Ця група вміщує в собі підгрупи неофіційних найменувань, основою виникнення яких є власні імена людей, клички тварин, назви товарних знаків, позначення будь-яких просторів земної поверхні.

Отже, можна виділити такі підгрупи Відантропонімічних неофіційних найменувань:

1. Відантропонімна підгрупа прізвиськ, які утворені від особових імен, прізвиськ людей, найменувань героїв кінофільмів, мультфільмів тощо. Найчастіше прізвиська цієї підгрупи утворені:

1.1 від прізвиська носія : *Лопух (Лопуга), Шкляр (Скляр), Куця (Куцик), Крайвінська (Кравінська), Тім'ячук (Тимчук), Бурда (Пурда), Земляний (Земля), Бондарчук (Бондар), Гончаренко (Гончар), Науменко (Наум), Головка (Голова), Ляшенко (Лях), Цимбалюк (Цимба), Новікова (Нова), Костюченко (Костик), Стадник (Стадо), Горбань (Горб), Вдовиченко (Вдова), Левицький (Лев), Гунько (Гуня), Снігур (Сніг), Погребняк (Погріб), Голубенко (Голуб), Сорокіна (Сорока), Кожухар (Кожух), Бубель (Бублик), Котиха (Кіт), Собчучка (Собчук), Яремчик (Ярема), Стручок (Струк), Басок (Бас), Козирка (Козир), Смикач (Смик), Куцик (Куць), Чернуха (Черній), Цапок (Цап), Марценпан (Марценюк), Квас (Хлібовий), Кетчуп (Помідора), Бджола (Рій), Цегла (Мулярчук).*

1.2 Від найменувань героїв кінофільмів, мультфільмів : *Герда, Бембі, Шрек, Смурфік, Білосніжка, Фіона, Фіксик, Каспер, Лунтик, Робін Гуд, Волдеморт, Гаррі Поттер, Лестранж, Годзила, Олівер Твіст, Фуріоса, Тугарин*

Вовк, Міккі Маус, Русалонька, Локкі, Кен, Пеппа, Пересмішниця, Покахонтас, Афоня, Зорро, Вакула, Вжик, Халк, Том, Джеррі. Щодо носіїв цих найменувань, то «Шреком» називають людину, що має зеленкуватий колір обличчя, «Русалонькою» називають дівчину, у якої довге, красиве волосся, «Вакулою» називають гарного на вроду хлопця.

1.3. Від імен героїв казок: *Буратіно, Колобок, Яга, Дюймовочка, Золушка, Телесик, Гидке каченя, тато Карло, Карлсон, Соловей-розбійник, Василина Прекрасна, Снігова королева, Василина Прекрасна, Аладдін, Троль, Лис Микита, Піноккіо, Рапунцель, Гоблін, Шехерезада, Рапунцель, Ельф, Коцїй, Водяник, Леприкон, Гремлін* тощо. Прізвисько *Хвеська*, утворене від власного іменування героїні казки, позначає балакучу людину, а от прізвисько «Дюймовочка» описує на тендітну, ніжну дівчину, а найменування «Колобок» номінує невисоку на зріст людину, яку асоціюють з казковим персонажем;

Серед виокремлених відантропонімних назв найпродуктивнішими є прізвиська, які утворені від прізвищ та власних імен людей. Також, часто трапляється, що неофіційні найменування виникають на основі подвійної номінації. Антропоніми втрачають первинну номінативну функцію і несуть додаткове смислове навантаження [4, с. 166].

Анкетування показує, що мотиви виникнення прізвиськ часто невідомі. Можливо, причиною їх появи був певний випадок з минулого людини, який вже втратив свою актуальність. Також, нами були виділені прізвиська, мотивацію яких не визначено: *Салька, Суслік, Притула, Бем, Фіняша, Тоні, Чіта, Теразіні, Ганзьора, Ферарі, Чічка, Цитринка, Обценюк, Галяретка, Свічадо, Шустик, Токій, Блават, Бімка, Чулік, Крумпель, Крестін, Бумко, Гегель, Вельмер, Хрив* та інші.

2.5 Відапелятивні неофіційні найменування

Група Відапелятивних неофіційних найменувань об'єднує такі підгрупи, основою появи яких є назви тварин, предметів, професій, космічних тіл, явищ природи, кольорів, рослин, овочів-фруктів, продуктів харчування, частин тіла людини, прізвиська, які вказують ьна національну приналежність особи, її посаду, або ж звання.

Найбільшу підгрупу відапелятивних назв складають прізвиська, які надають :

1. характеристики особи. Номінатори звертають увагу на різні властивості людини, визначають її істотні, характерні ознаки за допомогою таких апелятивів, як: *Бєлий, Рижий, Чорний, Чорнобривий, Циган, Молочний, Африканець, Баклажан, Червоний Ніс, Довгорукий, Малютка, Дюймовочка, Гном, Пончик, Біляш, Горобець, Дрібнота, Пупсик, Дишля, Дротик, Кордупиль, Тичка, Куций, Зубастик, Оканий, Куций, Горбатий, Босий, Файний, Кучерявий, Щербатий, Патлатий, Грубий, Гладкий, Пикатий, Рижуля, Ніжна, Тендітна, Синій, Оканий, Барбі, Тумбочка, Пух, Мужик, Штрих, Смайлик, Слон*

2. Особливості характеру: *Куркуль (дуже жадібна людина), Вдатливий, Крейзі, Вогонь, Псих, Брехун, Зануда, Плакса, Чудак, Мрійниця, Фея, Хитрюга.*

3.Звички та вподобання носія: *Вареник, Бочка (дуже любить пиво), Макарон, Репер, Булик, Батон, Фісташка, Динамо, Футболіст, Шахматист, Тітокер, Мисливець, Булочка, Бараболя, Ромашка, Цигарка, Хот-Дог, Поет, Вишивальниця, Цукерочка, Канапочка, Катлетка, Ковбаса, Конфетка, Оливка, Пампушок, Рогалик, Кухарка,.*

4. Особливості мовлення. Вперше на цю групу прізвиськ, які мотивовані мовленнєвими особливостями особи звернув увагу Федотової Н.М, яка відзначила дуже помітну диференційну та характеристичну функцію індивідуальних особливостей мовлення та звернення уваги на цей феномен з боку

оточення. Найсимптоматичнішими ознаками науковець вважав дефекти мовлення та слова або фрази-паразити [50, с. 415 – 416]. А ось на думку О. Антонюк, «найменуваннями такого зразка (мотивованими дефектами мовлення носія) передається оцінне ставлення колективу до найменованого, що великою мірою сприяє формуванню адекватної самооцінки носія прізвища, а усвідомлення значення антропоніма допомагає формуванню мовленнєвої культури людини» [3, с. 84].

Найчисленнішими в цій групі є прізвища, які характеризують людину за частим уживанням у мовленні окремих слів або ж фраз: *Миня, Божок, Бульба, Бюзюн, Джек, Жора, Капець, Келя, Ковбаска, Міліон, Мона, Муня, Моя Тата, Пекло, Піціля, Потихенько, Сусик, Цикор, Масік, Камезелька*.

Також, поширеними у цій групі є прізвища, що вказують на нечітку вимову. Складаються практично на 90% з дитячих прізвищ. Наприклад: *Жужик, Буль-Буль, Либка, Бука, Ськола, Бумчик, Цай, Кастлюля, Ковка(замість «коровка»), Катоська(замість «картопля»)*.

Отже, можна зробити висновок, що Відапелятивна група прізвищ кількісно переважає групу Відантропонімних дериватів. Відапелятивні підгрупи антропонімів моделюють багатопланову характеристику осіб за допомогою загальних назв різних тематичних розрядів. Істотна ознака денотата стає причиною виникнення прізвища. Уявлення мовців про рослини, тварини, предмети матеріального чи духовного світу, їх значення в житті людини стають причиною перенесення назви з певної реалії, явища, процесу на денотата.

Відантропонімна підгрупа прізвищ є найпродуктивнішою у межах відонімних дериватів. Сюди відносяться відіменні, відпрізвищеві прізвища, що відображають характерні риси найменованих осіб, сприйняття їх іншими членами соціогрупи, умови життя, традиції об'єднання колективу.

Розділ 3. Способи творення прізвиськ

3.1 Поняття семантичної деривації в сучасному мовознавстві

Вивчення семантичної структури слова, її обсягу, особливостей і значеннєвих зрушень має величезне теоретичне і практичне значення. Зростання активності лексико-семантичного способу номінації в новітню добу в багатьох мовах світу сприяло підвищенню інтересу науковців до цієї проблеми. Семантична деривація – складний багатогранний процес породження нових значень слів, який призводить до перебудови їх семантичної структури і впливає в цілому на всю лексико-семантичну систему мови. Семантичній деривації відведена значна роль у формуванні й зміні мовної картини світу – вона відбиває колективні стереотипи, які усвідомлені етносом і існують на рівні колективного несвідомого.

Теорія лексико-семантичного способу словотворення була запропонована Л. Щербою (1928 р.): «Крім морфологічних і синтаксичних способів словотворення слід розрізняти також способи семантичні, що виявляються у переосмисленні первинних слів, у формуванні омонімів шляхом розкладу одного слова на два». Слід зазначити, що Л. Булаховський вказував, що розвиток словника шляхом поширення переносного вживання слів – це загальне явище, яке спостерігається в усіх літературних мовах: перенесення існуючих слів на нові поняття, вироблювані в творчому акті – реагуванні на нові враження, факти трудового досвіду тощо, є одним із найпоширеніших способів номінації.

Проте питання про семантичний спосіб словотворення залишається відкритим, і часто виступає предметом дискусій. В. Горпинич розуміє під ним «такий спосіб словотвору, при якому звукова оболонка твірного слова залишається незмінною, але слово набуває нового значення і стає похідним». [13, с. 54].

На думку М. Плющ, лексико-семантичний словотвір – це розщеплення багатозначного слова і поступове утворення омонімів. Наприклад, слова *перо* (знаряддя для писання), *супутник* (апарат, запущений на орбіту планети) мотивуються давно відомими словами: *перо* (гусяче), *супутник* (людина, яка йде поряд у житті). Словотвірне значення цих похідних слів виражається в контексті через співвідношення. Науковець наголошує, що лексико-семантичним способом утворюються переважно іменники [38, с. 33–34].

Семантичний словотвір інколи зводять до розширення первинного значення слова, до збагачення структури вже наявних у мові лексем. В. Горпинич вважає таке розуміння хибним, тому що воно підміняє поняття словотворення поняттям полісемії (розширення або збагачення семантики слова – це розвиток полісемії, а семантичне словотворення – це розпад полісемії).

3.2 Лексико-семантичний словотвір прізвиськ

Лексико-семантичний спосіб словотвору – це різновид неморфологічного способу деривації, переосмислення значення слова без зміни його морфемного складу шляхом лексичної метонімізації, конденсації, метафоризації, а також трансонімізації [3, с.111]. Цей спосіб словотворення відіграє важливу роль при творенні прізвиськ від інших розрядів власних назв. Ю.О Карпенко зазначає, що якщо одна власна назва породжує іншу власну назву, то в результаті маємо дві різні назви, два різних слова [21, с.5].

Онімізація та трансонімізація є найпоширенішими різновидами лексико-семантичного способу словотвору. Хоча в ономастиці не існує однозначної думки щодо того, чи є трансонімізація способом словотворення. Деякі із дослідників вважають, що ці процеси «не пов'язані ніяким чином з деривацією. Вони являють собою так званий «чистий» перехід слова з одного класу імен в

інший» [4, с. 48]. Сутність лексико-семантичного словотворення полягає в переосмисленні (зміні семеми) при збереженні зовнішньої форми, тобто в зміні лексичного значення слів. Як зазначає В. Горпинич, лексико-семантична деривація – це поява похідного слова, яке зберігає звукову оболонку твірного [13, с. 131].

Лексико-семантичний словотвір є домінуючим при творенні прізвиस्क. Більшість науковців визнають обов'язкову присутність явища переосмислення назви навіть при творенні прізвиська морфологічним способом [50, с. 53]. Саме суцільне переосмислення лексики при використанні її з ідентифікувальною метою призводить до того, що межа між стверділою метафоричною формою та переосмисленим слововживанням не чітка. Якщо максимально узагальнити механізми лексико-семантичного творення неофіційних антропонімів, то можна виокремити два комплементарні процеси: трансонімізацію та онімізацію.

Мовознавці виділяють дві стадії онімізації, а саме: 1) слово перестає виконувати функцію зменшено-пестливого звернення і використовується частіше за ім'я; 2) слово як ідентифікатор особи виходить за межі певної мікрогрупи і стає неофіційним іменуванням особи [1, с. 27]. Межа між власними іменами й апелятивами проходить усередині цих класів і поза ними, в результаті чого апелятиви піддаються субстантивації [4, с. 38], наприклад прізвисько *Медвідь* співвідноситься з апелятивом *ведмідь* (іменник), так само ж прізвисько *Малий* – *малий* (прикметник).

Як лексико-семантичні похідні розрізняємо також утворення, що на апелятивному ступені мали афіксальне навантаження, наприклад : прізвиська відіменного походження : *Іванцьо*, *Ганцьо*, що пройшли етап трансонімізації: ім'я → варіант імені → неофіційне найменування; *Іван* → *Іванцьо* (варіант імені) → *Іванцьо* (прізвисько). Певні труднощі виникають при розмежуванні неофіційних наменування та імен. Наприклад, антропоніми *Василь*, *Надійка* для

одних людей є власне іменами, а для інших – прізвиськами. Тут важливо підкреслити, що поділ антропонімів на прізвища й прізвиська відбувається за функціональним принципом [1, с. 231].

3.3 Трансонімізація як механізм творення неофіційних антропонімів

В основа виділення трансонімізованих прізвиськ лежить думка І.Сухомлина про те, що неофіційні антропоніми диференціюються на клас прізвиськ антропонімного (відонімні) й неантропонімного (відапелятивні) походження [4, с. 39 – 40]. Аналіз зібраного матеріалу засвідчує наявність 300 прізвиськ, які походять від власних назв.

А ось перетворення загальної назви у власну і навпаки називається транспозицією. Ю.Карпенко зазначає: «Усі загальні слова, утворені від власних, за будовою чітко діляться на дві групи: 1) ті, що не мають у своїй будові ніяких відмінностей порівняно з твірною власною назвою (вчений Махаон – метелик махаон, місто Болонья – плац болонья), і ті, що своєю будовою, морфемним складом відрізняються від твірних власних назв (країна Китай – тканина китайка, місто Болонья – кімнатний песик болонка)» [2, с. 23]. Мовознавець окремо виділяє словотвірний тип, при якому похідне слово не має дериваційних трансформацій, а лише змінює семему (слово-мезонім).

В. Борецький, під час опису транспозиційних відношень у галузі семантико-граматичних категорій іменника, виділяє три механізми транспозиції у сферу онімів, «що збігаються з тематичними групами, утвореними похідними одиницями», серед них – і важливі предметів нашого дослідження: «а) прізвища та прізвиська людей метафоричного походження з відтінком опису (зовнішнього чи внутрішнього): *Білий, Рижий, Чорний, Чорнобривий, Циган, Молочний, Африканець, Баклажан, Червоний Ніс, Довгорукий, Малютка, Дюймовочка,*

Гном, Пончик, Вінні Пух, Біляш, Горобець, Дрібнота, Пупсик, Дишля, Дротик, Кордупиль, Тичка, Куций, Зубастик, Окатий, Депутатка, Анекдот, Король, Нитка, Кицька, Чорна;

б) літературні герої, загальні назви яких онімізуються через неназивання власних або піднесено-урочисте ставлення : *Дідусь, Бабуся, Комісар, Легінь, Дівчинонька;*

в) регіональні або новоутворені відапелятивні антропоніми переважно з національною конотацією: *Явір, Волинець, Калина*. [8, с. 92 – 93]

Варто підкреслити, що трансонімізацію не можна вважати механізмом перенесення. Вона лише синтезує факт повторного використання власного імені в іншій ідентифікаційній здатності. В основі ж самого механізму перенесення в 93 % лежить метафора переважно за певною зовнішньою ознакою або внутрішніми рисами (*Заєць* – боягузлива людина, *Японець* – людина, з вузьким розрізом очей, *Пушкін* – людина, яка зовнішньою схожа на цю постать), у решті випадків маємо справу з метонімією (з частини на ціле). Додатковим чинником трансонімізованої номінації є дисгармонія між вихідним та вторинним носієм, який зумовлює гумористичний, часом іроністичний, шаржевий або ж саркастичний ефект.

Трансонімізація – це досить поширене явище у сфері неофіційних антропонімів. Н. Шульська у своєму дослідженні виокремлює такі механізми трансонімізації: а) використання власних особових імен; б) використання прізвищ (переважно в множині); в) використання імен, прізвищ відомих осіб, кіно-, мультгероїв; г) використання топонімів; д) використання зоонімів[59, с. 149 – 150].

Найпоширеніший такий поділ:

1 .Від назв політичних діячів, відомих людей,: *Кличко, Сковорода, Мудрий, Бандера, Мазепа, Чорновіл, Патон, Амосов, Корольов, Петлюра, Кук, Гокінг, Діор, Ньютон, Флемінг, Тимошенко.*

2. Від назв героїв мультфільмів, казок : *Герда, Бембі, Шрек, Смурфик, Білосніжка, Фіона, Фіксик, Каспер, Лунтик, Міккі Маус, Русалонька, Покахонтас, Дюймовочка.*

3. Від назв діячів культури, артистів, письменників : *Шевченко, Гоголь, Джолі, Шварценегер, Стус, Костенко, Жадан, Франко, Павличко, Білокур, Вернадський, Нарбут, Приймаченко, Кузьма, Вудс, Гоффман, Ді Капріо, Сталлоне.*

4. Від прізвищ носіїв : *Лопух (Лопуга), Шкляр (Скляр), Киця (Куцик), Крайвінська (Кравінська), Тім'ячук (Тимчук), Бурда (Пурда), Земляний (Земля), Бондарчук (Бондар), Гончаренко (Гончар), Науменко (Наум), Головка (Голова), Ляшенко (Лях), Цимбалюк (Цимба), Новікова (Нова), Костюченко (Костик), Стадник (Стадо), Горбань (Горб), Вдовиченко (Вдова), Левицький (Лев), Гунько (Гуня), Снігур (Сніг).* Важливим є той факт, що ці прізвиська, крім номінативної, почали виконувати ще й характеризуючу функцію. Значущу роль у переході прізвища у прізвисько відіграв той фактор, що самі апелятиви, від яких утворено власні назви, мають яскраве конотативне забарвлення.

5. Від власних імен носіїв або їх батьків : *Вітальос, Андрончик, Гриць, Марія, Дарунька, Натуська, Натунька, Мирка, Дімон, Васо, Вован, Сашинець, Тарик, Женьос, Юрас, Антоньо, Ніно, Лільок, Верон, Петрушка, Ленюк, Натальо (мама Наталія), Сева (батько Всеволод), Владусік, Дашусь, Сашок, Лаврик, Веталь.*

Часто трапляється так, що інформатори не можуть надати точної інформації щодо походження того чи іншого прізвиська. Наприклад : *Салька, Суслік, Притула, Бем, Фіняша, Тоні, Чіта, Теразіні, Ганзьора, Ферарі*. Під час анкетування, були також випадки, коли люди самі намагались дати пояснення різним неофіційним найменуванням. Причиною такого незнання є те, багато інформації про предків втратилось, також, немало важливим є те, що багато застарілої лексики вийшло з ужитку.

Окремою групою трансонімізації є закріплення у функції неофіційного найменування незвичної і, здебільшого, нелітературної форми паспортного імені людини, яке фонетично перегукується з офіційним і дуже часто є його усіченим різновидом з ґрунтовною фонетичною модифікацією: *Дьома від Дмитро, Митько від Дмитро, Бонд від Богдан, Ромаха від Роман, Водя від Володимир*.

Частим є явище, при якому ім'я людини набуває функції неофіційного найменування у сполученні з характеристичним прикметником або ж іменником-прикладкою: *Галя Продавчиня, Володя Синій, Петро Тракторист, Василина Прекрасна, Оксана Чепурна, Сашко Комбайн, Іван-Наливай*. В таких прізвиських атрибут виконує кваліфікаційну та додаткову ототожнювальну функцію.

Підсумовуючи все сказане вище, можна зробити висновок, що для м.Хмільник при творенні прізвиस्क шляхом трансонімізації найбільш актуальними мотивуючими основами є прізвища та імена відомих людей, політичних діячів, імена героїв мультфільмів та казок. Але найбільшу групу становлять неофіційні найменування, які походять від власних імен носіїв.

3.4. Усічення як один із основних способів творення прізвиськ

Спосіб усічення є дуже давнім та продуктивним під час творення антропонімів. П.Чучка зазначає, що здебільшого усічення є реакцією на громіздкі й незручні запозичення та свої первинні утворення чи новіші деривати [56, с. 180]. Творення прізвиськ способом усічення мовознавці характеризують по-різному. В. Чабаненко трактує його як спосіб функціональної морфемно-семантичної транспозиції, при якому прізвиськом стає окрема морфема прізвища – корінь, суфікс, префікс [54, с. 8].

Мовознавці зауважують, що способом усічення утворюються прізвиська лише від прізвищ носіїв: *Попіл* (від *Попелов*), *Горб* (від *Горбань*). При утворенні неофіційних найменувань цим способом може піддаватися усіченню епонім прізвища або все прізвище, не беручи до уваги словотвірні зв'язки. Також, спосіб усічення може супроводжуватися ще й додатковими словотвірними актами. саме тому, Свашенко А.О виділяє кілька різновидів усічення: а) «чисте» усічення без додавання будь-якого афікса; б) усічення з додаванням афікса -а; в) усічення з додаванням інших суфіксів [43, с. 113]. Результатом цього способу завжди є «кількісні зміни в морфемному складі слова й нові емоційні відтінки» [1, с. 180]

У складі варіантів власних особових імен, які становлять основу багатьох сучасних прізвиськ, немало усічених форм, які демонструють афезу, апокопу чи синкопу. Усічення основи імені часто виступає як своєрідна реакція на об'ємні та незручні для трактування назви, а також указує на те, як мовець ставиться до того чи того носія імені. “Усічення імен, із одного боку, виявляє нову фонетичну модифікацію імені, породжену різними звуковими змінами, результат якого – не просто нові варіанти імен, а й з новим емоційним відтінком” [19, с. 11].

Афеза – усічення початкової частини імені. М. Худаш, досліджуючи неофіційні найменування, зазначає про часткове або повне усічення твірної

основи первісної суфіксальної назви внаслідок афези. Це явище він називає антропонімізацією іменотворчих суфіксів (суфікс функціонально стає антропонімом) [53, с. 91]. Наприклад: *Верон* < *Вероніка*, *Лесь* (*Лесь* < *Олесь*), *Тарик* < *Тарасик*, *Слава* < *Мирослава*, *Мара* < *Тамара*.

Апокопа – усічення кінцевої частини імені. Це найпоширеніший тип усічення давніх особових імен [50 с. 85].

Чоловічі імена у формі апокопи відображені у таких прізвиськах: *Кость* < *Костянтин*, *Сєва* < *Всеволод*.

Синкопа – усічення серединної частини імені. Явища синкопи зазнали такі імена: *Борко* < *Бориско* < *Борис*, *Тас* < *Тарас*, *Галка* < *Галинка*, *Муся* < *Маруся*, які стали прізвиськами.

1. Найменування, які виникли в результаті звукових асоціацій прізвища чи імені з іншими онімами чи апелятивами: *Лях* від *Ляшенко*, *Лопух* від *Лопуга*, *Стадо* від *Стадник*, *Буча* від *Бучинська*, *Лінч* від *Лінчевська*, *Козя* від *Козіченко*, *Меля* від *Мельник*.

2. Найменування, які виникли в результаті звукових асоціацій зі словами, що не мають відповідників серед загальнономовних апелятивів ті онімів: *Беба* від *Бабенко*, *Кравка* від *Кравченко*, *Гамур* від *Гамурар*, *Спірка* від *Спиридон*, *Боба* від *Барбанягра*, *Дог* від *Долженко*, *Конст* від *Константинов*, *Щерб* від *Щербенко*, *Яцик* від *Яценко*.

3. Використання топонімів. За мотивами такі вуличні назви здебільшого характеризують територіальну належність (хоч і не корінну), рідше виявляють метафоризацію: *Грузин*, *Гуцол*, *Циган*, *Чех*, *Японець*.

3.5. Морфемні способи творення прізвиськ

Морфемний спосіб деривації – творення онімів за допомогою онімотворчих формантів, насамперед суфіксів, рідко префіксів, або ж творення варіантів імен шляхом усічення перших [48, с. 123-124]. Виділяють такі групи:

1) нульова суфіксація:

- чисте усічення основи прізвища (іноді з чергуванням кінцевого приголосного) : *Горб* від *Горбань*, *Цимба* від *Цимбалюк*, *Сніг* від *Снігур*, *Земля* від *Земляний*, *Бондар* від *Бондарчук*, *Гончар* від *Гончарук*, *Вовк* від *Вовкович*, *Килим* від *Килимчук*, *Рота* від *Ротарь*, *Чобот* від *Чеботаренко*, *Ворона* від *Воронюк*, *Андрон* від *Андроников*, *Алекс* від *Алексєва*, *Орел* від *Орловський*, *Пух* від *Пухкан*, *Камінь* від *Камінський*, *Лев* від *Левицький*;

- усічення основи прізвища і додавання кінцевих -а; -о: *Веля* від *Вельничук*, *Мотя* від *Мотренко*, *Кора* від *Корончук*, *Дума* від *Думанський*, *Кондра* від *Кондратевиц*, *Мана* від *Монастирська*, *Коша* від *Кошовий*, *Коба* від *Кобець*, *Скрипа* від *Скрипник*, *Крава* від *Кравченко*, *Чуча* від *Чучков*, *Шапа* від *Шаповал*, *Кукса* від *Куксін*. Помітним є те, що прізвиська, які утворилися способом усічення, у своїй структурі містять один або два склади, і часто зближуються з апелятивами, або ж особовими іменами.

2) Суфіксальний спосіб:

-додавання суфіксів -к-, -ок-, -ик-: *Пусик*, *Тарик*, *В'юнчик*, *Лільок*, *Андрончик*, *Грицик*, *Мацик*, *Крупик*, *Цаплик*, *Мовчок*, *Тарик*, *Грицан*, *Ангелок*, *Бананчик*, *Бабчик*, *Банячок*, *Йожик*, *Качанчик*, *Гепардик*..

-Додавання суфіксів -ак-, -ян-: *Косак*, *Весельчак*, *Чужак*, *Довбак*, *Душмак*, *Грішмак*, *Баняк*, *Вурданян*.

-Додавання суфікса -их, -иха (утворює проандронімні та пропатронімні прізвиська жінок) : *Бакалиха*, *Буйвалиха*, *Крольчиха*, *Пузериха*, *Трачиха*, *Морозиха*, *Турчиха*, *Комариха*, *Бончиха*, *Повариха*, *Котиха*, *Цапиха*, *Ткачиха*,

Матросиха, Бойкотиха, Мурмачиха, Квітчиха, Щуриха, Коровчиха, Качуриха, Банячиха, Торгачиха. Про належність іменувань із суфіксом -их(а) і -к(а) до розряду прізвиськ, звичайно, можна посперечатись. Деякі мовознавці не вважають їх прізвиськами, виділяючи такі оніми в особливу групу андронімів (Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко), інші ж характеризують їх як генесіологічні, що наближаються до оцінно-характеризуючих. Останні визначають те, що в акті комунікації антропонімічні утворення набувають експресії суб'єктивної, внаслідок чого сприймаються як емоційно-експресивна група. Г. Ліщинська, говорячи про словотвірну будову прізвиськ, розподіляє їх на "примарні та секундарні", або первинні та вторинні. Найменування, що утворюються від прізвищ за допомогою андронімічних сфіксів **-к(а)**, **-их(а)**, авторка відносить до вторинних жіночих прізвиськ [33, с. 321].

-Додавання суфікса -к(а) : *Капаничка, Монашка, Василичка, Гратичка, Бондарка, Мельничка, Орличка, Американка, Бандитка, Молдаванка, Павлючка, Медючка, Печенючка, Ляхівка, Дудничка, Німка, Молдаванка, Лисачка, Куріпанка, Марципанка, Плотичка, Барчанка, Бусінка, Барбариска.* Суфікс -к-(а) займає домінуючу позицію в кількісному плані, адже об'єднує широкий діапазон мотивувальних ознак: за національністю, за внутрішніми характеристиками людини, за зовнішністю носія, за родичівством з іншими людьми.

Також, значну частину серед проаналізованих прізвиськ займають найменування прикметникового типу, адже основна функція неофіційних антропонімів – характеристика денотата в певному комунікативному соціумі, а прикметники найповніше в прізвиськах виконують характеристичну функцію [3, с.151]: *Висока, Худа, Мокра, Риженька, Лицмата, Куца, Малий, Сумний, Смішний, Вусатий, Нечесна, Хитрий, Кострубатий, Лисий, Масницький, Кривий, Кривенький, Високий, Чорнявий.* У цих неофіційних найменуваннях чітко визначається стать іменованого за закінченням: -ий (-ій) – чоловіки (*Чорний, Куций, Дужий,*), -а – жінки (*Красива, Чепурна, Чесна*). Для творення

відприкметникових прізвиськ використовуються усі розряди прикметників: якісні – *Білий, Масляний, Кучерявий, Білобрисий, Куций, Малий, Високий, Лисий, Сліпий, Рібий(рябий)*; відносні – *Вусатий, Підлісний, Підгайний, Зубата*; присвійні – *Кумів, Гриньків, Ромунчиків, Дзюбкова, Мультитансів, Смольчин, Саваринова, Кирилишна, Цвілюкова*. Серед якісних прикметників іноді зустрічаються форми вищого ступеня порівняння: *Старіша, Молодша, Дрібніша, Гарніша, Багатша*.

Як вказує В.Павлюк, частина ознак, заявлених у семантичній структурі прикметникових прізвиськ (характеристик за зовнішніми, внутрішніми особливостями, місцем проживання), не відповідають денотату або ж пов'язані з ними метафорично, метонімічно, опосередковано або ситуативно [38, с. 133]

Серед неофіційних найменувань м.Хмільник поширена зменшувально-пестлива афіксація офіційного імені, яка вміщує в себе конотацію добродушності, певної невимушеності, суб'єктивного, навіть, доброго ставлення та здебільшого пов'язана з незбіжністю вікової категорії, соціального статусу особи та семантично ізольованої зменшенувально-пестливої форми: *Дімончик, Сашунчик, Дарунчик, Світланка, Сергійко, Мишко, Одарочка, Любочка, Людочка, Антонько, Масік, Дмитрик, Петрунько, Сніжанка, Сіренький (від імені Сергій), Іванчик, Іруся, Микитка, Миколка, Манюнька, Оленка, Маринка, Степашик, Ілонка, Володька, Тімошка, Толік, Петручок, Тарасик, Юрко, Юлечка, Надійка, Шурик, Ксюшенька.Танюшка, Михасько, Юзик, Лаврик, Анютка, Катруся, Віталік. Жорик*.

Серед зібраних нами неофіційних наменувань характерним є домінування відапелятивних одиниць, які утворені за допомогою зменшувально-пестливих суфіксів -ок-, -ик-, -очк-, -иш-, -к-: *Апельсинка, Анекдотик, Ангелочок, Лебідочка, Лебідка, Намистинка, Крижинка, Кавунчик, Ковбаска, Комарик, Бананчик, Барбариска, Кубик, Банячок, Шарончик, Левенятко, Хлібчик, Цапчик, Господинька, Добрячок, Дячок, Корінчик, Лозинка, Цесарочка, Кізонька, Зайчик,*

Каструлька, Садівничок, Рятівничка, Йожик, Кабанчик, Левчик, Корівка, Кукурудзка, Горошок, Мандаринка, Цибулька, Світлячок, Малинка, Полуничка, Квасолинка, Соломинка, Пташечка, Ластівонька, Цекерочка, Голубонька, Картопелька, Ляхівочка, Бісквитик, Тортик, Тістечко, М'ятка, Ромашечка, Бруньочка.

Отже, розглянувши способи творення прізвиськ міста Хмільник звернемо увагу на те, що онімів, утворених морфологічними способами більше ніж неморфологічними. Особливо велику групу становлять прізвиська, утворені усіченням основи прізвиська.

Розділ 4. Теорія асоціативного експерименту.

Асоціативний експеримент

4.1 Теорія асоціативного експерименту.

Асоціативний експеримент – це проєктивний метод, який призначений для дослідження внутрішніх ментальних особливостей мовця. «У лінгвістиці внутрішній світ мовця – це світ концептів» [49, с. 457]. Концепти відображають етнічні цінності і є провідними компонентами національної культури, адже вони репрезентують характерну культурну специфіку, національний менталітет тощо. Але, що не менш важливо, концепти можуть висвітлювати також гендерні особливості, вікові, професійні тощо. Це дослідження відбувається за допомогою статистично опрацьованих результатів експерименту на ті чи інші вербальні асоціації. Тобто, синтезуються результати, які отримані на базі реакцій людей на певні стимули.

Варто зазначити, що поняття і термін “асоціації” був запроваджений у психолінгвістичну науку Дж. Локком, що означав неусвідомлені та безконтрольні думки. Дослідження асоціацій набуло свого поширення ще за часів Платона та Аристотеля. Згодом їхніми прибічниками у цьому вивченні стали Р. Декарт, Б. Спіноза та Т. Гоббс. А вже до експериментальної фази вивчення цього питання привели праці А. Бена та Г. Спенсера. «Практичну цінність ідей цих науковців для лінгвістики довели В. фон Гумбольд і Ф. де Соссюр» [9, 236].

У психології термін “асоціація” трактується як “зв’язок між психічними явищами, утвореними за певних обставин, при яких актуалізація одного з них спричиняє появу іншого” [49, с. 43]. Тобто, це – неусвідомлений зв’язок конкретних думок або ж ідей, які ґрунтуються на власному досвіді особи. Здебільшого, асоціації досить-таки стандартні, але, якщо збільшити час на

роздуми, існує вірогідність отримати якусь унікальну реакцію на стимул. Отже, за ланцюжком слово-асоціація, ми можемо визначити когнітивну організацію неофіційних найменувань у ментальному лексиконі групи людей, виходячи з того факту, що асоціація – це інтелектуальний процес, який здійснюється у їхній свідомості. Важливо зауважити, що реакція, отримана на той чи інший стимул, не може бути випадковою та завжди стосується життєвого досвіду особи.

Насправді, досить очевидно, що асоціативні реакції не є випадковими. Оскільки «відносини між лінгвістичною формою й функцією відбивають концептуальні структури й загальні принципи когнітивної організації» [60, с. 4], можна зробити припущення, що вони відображають корелятивні концептуальні конструкції людської свідомості. Але, з таким підходом до цього питання не погоджується Є. Бартмінський, який вважає, що «асоціативний експеримент тільки в незначному (якщо взагалі в якомусь) ступені служить реконструкції змісту концепту». Тобто, він погоджується з Г.В. Ткаченка, який переконаний, що «асоціативний експеримент, підтверджуючи часом певну частину семантичної характеристики концепту, водночас значно його розширює, збагачує, між іншим, елементами емоційними або елементами, що походять із прецедентних текстів» [49, с. 43].

На думку О. Селіванової, асоціація – це «динамічний тимчасовий нервовий зв'язок між двома й більше психічними явищами (відчуттями, уявленнями, почуттями, думками, образами тощо), а також їхніми позначеннями в мові, який утворюється за певних умов на підставі рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули» [44, с. 43]. Це підсвідомий зв'язок певних думок або поглядів, які ґрунтуються на власному досвіді особистості.

Асоціації, здебільшого, поділяються на синтагматичні та парадигматичні (В.В. Левицький, Л.О. Калмикова). «Синтагматичні асоціації – ті, граматичний клас яких відрізняється від граматичного класу слова-стимулу і які виражають

предикативні зв'язки. Парадигматичні асоціації – ті, лексеми яких є того ж граматичного класу, що і слово-стимул» [16, с. 78] Але, опираючись на той факт, що з 20 ст. основним правилом класифікації став психолінгвістичний, варто зауважити, що розподіл асоціацій залежить в першу чергу від орієнтованості на тип зв'язку або ж реакції, рівневого статусу реакції, стратегії тощо. Ось, наприклад, за типом зв'язку вирізняють : фонетичні, парадигматичні, словотвірні, тематичні, цитатні та синтагматичні асоціації.

Л.О. Калмикова виділяє «родововидові асоціації, вихідні з принципу фонетичної схожості, штамповані (“кліше”)» [20, 91]. Загалом, незважаючи на велику кількість класифікацій асоціації, залишається досі актуальним вивчення цієї проблеми. О. О. Селіванова зазначила, що «необхідно розробити низку параметрів класифікацій, так як одна асоціація може мати декілька ознак». [9, 237].

Для позначення цілої низки пов'язаних між собою асоціативних було навіть запроваджено термін «асоціативне поле», оскільки у мовленнєвому мисленні особа послуговується не лише словами, а цілими асоціативними полями. Отже, асоціативне поле – це комплекс асоціативів, або реакцій на слово-стимул. Асоціативне поле містить ядро (реакції, які зустрічаються найчастіше), ближню периферію та далекую периферію. Периферію становлять найменш повторювані асоціації. Найбільш уживані асоціації також мають назву «асоціативної норми» і з їхнім урахуванням формуються словники.

Серед науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток асоціативного експерименту, слід виділити Романченко А.П. з працею «Психолінгвістичні та етнокультурні параметри компаративної картини світу українців».[42] та Ковалевську Т. Ю. з працею «Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування» [23].

Після проведення першого асоціативного експерименту, його було вдосконалено та модернізовано, у результаті чого був розроблений відносно універсальний процес реалізації експерименту. Утім залежно від мети самого дослідження, обставин та респондентів, методика проведення може відрізнятись.

Варто зазначити, що вирізняють три типи асоціативних експериментів: вільний, спрямований і ланцюговий (Л.О. Калмикова, О.О. Селіванова).

1. Вільний асоціативний експеримент. Респондент не має жодних обмежень на реакції –він сам визначає потрібну для себе кількість часу також йому не ставлять обмежень щодо семантикою асоціації ітд. Науковець Ф. Гальтон був першим, хто здійснив цей експеримент.

2. Спрямований асоціативний експеримент. Респонденту пропонують надавати асоціації лише певного граматичної або ж семантичної групи, наприклад, дібрати прикметник до займенника. Тобто таким чином змінюється сам принцип експерименту, адже, особа вже має певні рамки.

3. «Ланцюговий асоціативний експеримент передбачає кілька асоціативних реакцій на стимул через певний проміжок часу» [49, с. 458].

Щодо принципів укладання переліку слів-стимулів, це питання залишається відкритим, адже тут важливими аспектами є : кількість слів-стимулів та кількість респондентів, урахування соціометричних даних цих респондентів, щоб асоціативний експеримент був неупередженим та достовірним. Ще однією прогалиною асоціативного експерименту вважається відтворення у ньому асоціативів, які актуальні лише на момент проведення самого експерименту. Як наслідок, асоціативний експеримент здатний репрезентувати тільки певний етап мовного розвитку, релевантний для носіїв певного територіального мовного різновиду, і не може бути позбавлений екстралінгвальних факторів впливу [7].

Важливим моментом вже у процесі проведення аналізу асоціацій є певні умови – безпосередньо результати експерименту залежать від багатьох ознак: вік, стать, освіта, географічні умови, культурно-історичні цінності і традиції народу тощо. Калмикова Л.О називає такі умови:

1) підбір слів, запропонованих у якості стимулів – у такому випадку підбір слів залежить від мети експерименту;

2) склад респондентів– кількість реципієнтів повинна бути не менше 30 осіб, різної статі, віку, професії тощо;

3) інструктаж – перед початком проведення експерименту важливу роль відіграє так звана “пояснювальна записка”, тобто інструкція, щоб кожен із учасників розумів ціль цього експерименту, суть завдання та обмеження, якщо вони є;

4) матеріал і форма його подавання – усна чи письмова [20, с. 99–100].

Виокремлюють і багато інших умов, які необхідно враховувати перед проведенням вільного асоціативного експерименту. Проте, більшість із них залежать від завдань, які ставить дослідник, і від цілей, яких він бажає досягнути.

Варто зазначити, що британський психолог D.G. Myers розробив ще декілька не менш актуальних правил для релевантного проведення асоціативного експерименту. Більшість із них мають організаційний характер. У першу чергу, перед початком проведення експерименту, необхідно отримати добровільну згоду від реципієнтів, які мають приймати участь. Для цього необхідно попередньо проінформувати учасників тестування про ціль та умови експерименту. Також, не менш важливо повідомити їм про те, що цей процес абсолютно безпечний. Під час самого експерименту вважається необхідним уникати нечітких, двозначних запитань. Наступною, але не менш важливою умовою є коректне ставлення до респондентів–учасник не має відчувати, що його

риси чи етнічну належність можуть негативно чи двозначно оцінювати. Учасникам обов'язково треба повідомити, що об'єктами дослідження не є не вони самі, не їх ментальний рівень розвитку і тд. А інформація, отримана під час експерименту є конфіденційною і не буде розголошеною. письмова [61].

Також, О. Горошко виділяє декілька чинників, які впливають на фінальні результати асоціативного експерименту. Це, по-перше, форма проведення самого експерименту (усна або письмова, спосіб оформлення слів-стимулів – по одному або списком тощо); по-друге, хто і як проводить експеримент (тобто поведінка експериментатора, його особисті риси, характеристики, настанови, які він/вона дає респондентам тощо); по-третє, це обставини, за яких відбувається експеримент – місце проведення, погодні тощо умови; по-четверте, достовірність отриманих результатів, яка залежить від багатьох чинників : соціальних і психофізіологічних рис та особливостей інформантів, а також їхнього психічного стану на момент проведення самого експерименту; і нарешті, чимало труднощів викликає опрацювання отриманого матеріалу, який потребує надалі систематизації та актуальної інтерпретації. [12, с. 230].

Отже, за підсумками вільного асоціативного експерименту будується таблиця “частотного розподілу слів-реакцій на кожне слово-стимул” [20, с. 92]. Дані, які отримуються після проведення експерименту, аналізуються та класифікуються. Вони дозволяють відтворити властивості когнітивної системи онімів у ментальному лексиконі особи, які об'єднуються у фрейми згідно з розрядами тих чи інших назв.

4.2. Методика проведення вільного асоціативного експерименту

Для нашого опитування було обрано вільний асоціативний експеримент. Адже він ніяким чином не обмежує респондента, що дає змогу отримати ті

асоціації, які виникають першими. Тобто, результати будуть більш достовірними та актуальними. Також, для участі в експерименті було обрано осіб, що відрізняються за статтю, віком, фахом тощо. Кількість респондентів склала 36 осіб, з них : 13 жіночої статі та 13 чоловічої, віком від 18 до 56 років. Такий підхід допоміг всебічно проаналізувати та систематизувати ті асоціації, що були отримані.

Респондентам було запропоновано в усній, або ж у письмовій формі (враховувались побажання людини) перелік слів-стимулів, до яких потрібно було назвати асоціацію, або ж, кілька асоціацій. Письмовий варіант був розроблений за допомогою Гугл Форми, а усний – звичайне опитування. Тобто, інформант мав не замислюючись та швидко відповісти або написати перше слово (або цілу фразу), що виникне в його уяві під час реагування на стимул.

Для експерименту асоціативного експерименту нами обрано такі прізвища та прізвиська, які могли викликати у респондентів якомога більше асоціацій. Щодо прізвиць, то більшість із списку мали вже встановлену мотивацію. Стосовно прізвищ, обирались абсолютно різні, щоб зробити асоціативний експеримент багатограним. Щодо кількості слів, було обрано 20 прізвищ та 20 прізвиць, достатнє число для того, аби класифікувати та впорядкувати подальші результати на базі асоціацій.

Отже, нами були обрані такі слова-стимули серед прізвищ : *Костюченко, Кіт, Гончаренко, Собчук, Ляшенко, Черній, Земляний, Голубенко, Цимбалюк, Вдовиченко, Гунько, Константинов, Щербенко, Яценко, Вовкович, Алексеєва, Орловський, Пухкан, Камінський, Мотренко.*

Серед прізвиць наступні : *Африканець, Баклажан, Червоний Ніс, Дрібнота, Пупсик, Віруючий, Фізик, Алабай, Мисливець, Холостяк, Тихий, Партизан, Вертоліт, Флешка, Хом'як, Вуж, Бобер, Доктор, Глобус, Булочка.*

4.3. Аналіз та класифікація отриманих асоціацій

У результаті асоціативного експерименту нами було зібрано 445 асоціацій від респондентів. Згідно з метою нашого дослідження, ми проаналізували усі ці асоціації та схарактеризували за різними ознаками. Нижче наводимо результати.

Перша ознака, за якою ми класифікували та порівнювала асоціації – це гендерна. На думку британського психолога D.G. Myers, «психологічна стать — це відчуття і усвідомлення своєї статевої приналежності, у світлі якої індивід розрізняє атрибути чоловіків та жінок, оцінює себе за цими параметрами, претендує на відповідну діяльність та статус у суспільстві» [61].

Е. Гідденс зазначає, що гендер — це культурно обумовлений феномен. Дитина вбирає приклади гендерної поведінки, які є в його культурному середовищі та від матері з батьком. Крім того, як батьки сприймають дитину, велике значення мають гендерні стереотипи, відносини між мамою та дитиною показують нам те, що з хлопчиком або дівчинкою батьки спілкуються по-різному, навіть якщо вони думають, що це не так. [62].

Наведемо приклади, на яких чітко можна прослідкувати особливості асоціативного мислення чоловіків та жінок. Отже, до прізвища *Костюченко* респонденти жіночої статі надали такі асоціації : *кісточка, кістка (5), вишнева кісточка, риба, українське прізвище*. Щодо чоловічої частини респондентів, було отримані наступні асоціативи : *кістка (4), однокласник, бідність(2), Коцей, скронева кістка, костоправ*.

На прізвище *Кім* серед жіночої частини опитуваних отримали такі асоціації: *милість, мій Пушок, пухнастий(3), ласкавий, муркотик(2), антистрес, грація, м'який, муркотливий, Шотландець, корм, лапки, радість, любов. вушка*. Чоловіча аудиторія відповіла : *Віскас, корм, пух, вуса, полосатий(3), Рижик, клубок, алергія, Чеширський, друг, пухнатий, ковбаса*.

На прізвище *Мотренко*, респондентки відповіли : *лялька-мотанка (5)*, *Мотря (2)*, *моточок*, *клубок ниток (2)*, *мотати*. Чоловіки ж надали наступні асоціації : *Матрос (3)*, *мотати(2)*, *нитки*, *мотузка(2)*, *мото*.

На основі вже цих наведених асоціацій можна підсумувати, що гендерні особливості респондентів відіграють неабияку роль на результати асоціативного експерименту. Було помічено, що жіноча частина респондентів мала асоціації, які часто дотичні до кулінарії, також, до більш естетичного сприйняття прізвиська. Важливо додати, що Мартінек С.В. у своїх дослідженнях вказує, що чоловіки прагнуть приховувати свої емоційні риси, вони не схильні відкривати себе, мають захисний панцир, що складається з норм та правил (емоційність, відкритість, індивідуалізованість мови); відчують себе «в порядку», будучи частиною групи; діяльнісно орієнтовані, для них важливе відчуття суб'єктності, власної ролі в досягненні успіху; схильні до об'єктивізму, опираються на факти та логіку. Жінки є в більшій мірі відкритими до міжособистісного спілкування; їм природньо притаманна здатність до прояву емоцій, що привертає увагу людей навколо, виразної позиції; вираженість цієї здатності говорить про її психічне благополуччя та про високий рівень соціальної адаптації(протилежне говорить або про некомунікабельність, або про тривожність та невпевненість у собі, або про надмірну мужність); вони часом імпульсивні, схильні до суб'єктивізму. А суворе слідування соціальним бажанням сприймається жінкою як насильство над власною особистістю і веде до самовідчуження; її самоствавлення більше цілісне, менше залежить від соціальної думки та носить самопрезентаційний характер.

[31]

Як можна помітити, жіноча частина рецензентів часто в своїх асоціаціях використовує зменшувально-пестливі суфікси –ок-; -ик-, що надає більшій ласкавості та ніжності. Серед чоловічих асоціацій таких суфіксів не було

виявлено, що якраз підтверджує той факт, що жінки за своєю природою є більш емоційними, що і, власне, відображається у їхніх асоціаціях.

Наступна характеристика, за допомогою якої ми досліджували зібрані результати – це професія, або ж рід діяльності респондентів. Наприклад, на прізвисько *Глобус* респонденти (і серед жінок, і серед чоловіків), чия діяльність пов'язана з геонауками (географія, геологія, мінералогія, геофізика) надали такі асоціативи : *Страбон (науковець, який першим описав використання та призначення глобуса), меридіани (2), паралелі(2), градусна сітка, модель Землі, Ягеллонський глобус, земна порверхня(2), армілярна сфера, картографія*. Якщо ми порівняємо отримані відповіді з іншими (від респондентів, чий фах не дотичний з цією сферою), то отримаємо такі результати : *Земля(4), Географія (2), куля, материки, градуси (3), океани і материки*. Отже, помітним феноменом є те, що фахувці у сфері геонаук називали асоціації, що позначали певні географічні терміни, у той час, як респонденти інший професій давали більше загальні та універсальні асоціації.

Також, на прикладі прізвиська *Віруючий* можемо простежити це явище. Особи, які добре знаються на релігії (піп, учасники церковного хору тощо дали такі асоціації : *Псалом 90(2), Ісус Христос,єпископи, диякон, чернецтво (2), собор, парафіянин, Есхатологія, Біблія (3), ладан, іконостас, неф, піст, Православ'я, Псалми, Ранкова Служба, нава*. Щодо респондентів, які менше дотичні до релігії, або є агностиками, їх асоціації були такими : *Церква, Біблія(2), Ісус Христос(3), хрестик(2), Церковні свята, піп, віра(2), святиня, молитва(4), любов, істина*. З цих зібраних асоціативів можна зробити висновок, що відповіді, які надали особи, що мають глибший зв'язок з релігією, використовують терміни, які часто можуть бути незрозумілими для сприйняття пересічній людині, як-от (*неф, есхатологія, нава*), щодо інших зафіксованих відповідей, респонденти давали часто повторювані та універсальні асоціативи.

До прізвиська *Фізик* було отримано такі асоціації (від людей, які працюють у цій сфері) : *наука(3), фізичні велечини, рух, енергія, Закон Ома, атом, хвиля, траєкторія, атом(2), ізотоп, математика, матерія(3), Георг Ом, електричний заряд(3), електростатика, гравітація, Теорія струн, Хвиля Блоха*. А ось такі асоціації отримали на те саме слово-стимул від осіб, життя яких не пересікається з фізичними науками : *шкільний предмет, природні явища (4), енергія, есперименти (4), ударня хвиля, швидкість світла, сила земного тяжіння, магнітне поле, формули(3), атоми, контрольні роботи, блискавка, електрика, струм(2)*. У цих двох групах асоціативів прослідковується, що фізики називають ті терміни, які невідомі, або ж маловідомі людині, з іншої сфери діяльності. Респонденти, чиє життя пов'язане з іншою діяльністю, вживали ті асоціативи, які їм запам'ятались зі школи, або ж, які є популярними (як-от *струм, енергія, блискавка* і тд).

Варто також підкреслити, що людській свідомості властивий ще і етнічний характер, адже різниця у сприйнятті дійсності зумовлена розбіжностями в мові та культурі різних народів. Етнічні свідомості істотно відрізняються між собою; ці відмінності можуть детермінуватися не тільки мовою, але й соціокультурними умовами. Свідомість, яка реалізовує інтеріоризацію особою навколишньої дійсності у формі певним чином структурованих та систематизованих знань і уявлень, і відповідає за закріплення, зберігання та оцінку результатів діяльності людини, вступає у заплутані взаємини з мисленням та мовою. Тобто, мовна свідомість розглядається як комплекс певних образів свідомості, які формуються та за допомогою мовних засобів.

У будові мовної особистості взаємодіють чотири компоненти : історичний, який ще часто прирівнюють до національного характеру, системно-структурний, соціальний та психічний мовний компоненти. Три останні трактуються як варіативні частини у будові, які відображають конкретно-індивідуальне втілення

мовної особистості. У мовній свідомості реалізуються мовні пропозиції. Вони утворюються під впливом комплексу мовних значень у результаті складних взаємин із мисленням та мовою. Саме тому мова віддзеркалює не дійсність і світ як такий, а форми їх тлумачення психічними процесами людини. Більш того, крізь призму мовної свідомості представника певної культури, або ж народу, можна робити висновки щодо ментальних особливостей, а також відслідкувати динаміку розвитку та зміни цілого етносу упродовж певного відрізка часу.

О. О. Потебнею пов'язує сутність лінгвоментальних процесів, з тим, що “слово виражає не весь зміст поняття, а одну з ознак, саме ту, яка уявляється народному баченню важливішою”[40:34], є властивою як для індивідуума, тому що “саме в мові людина об'єктивує свою думку і завдяки цьому має змогу утримувати перед собою і обробляти цю думку”[там само], так і для народної свідомості, оскільки “народи складаються з людей... а отже, все згадане про своєрідність...особистості застосовується і до народу настільки, наскільки його єдність є подібною до єдності особистості” [40:116]. Таким чином, підкреслюється, що особливості певного народу, нації визначаються через психолого-мисленнєву реалізацію кожного носія мови.

Мовна свідомість, що формується значеннями номінацій тієї чи іншої мови, вміщує в себе національно-суб'єктивну картину світу та характерні йому загальнонародні та стереотипні уявлення. Саме тому стереотипи у мові розглядаються як один із компонентів мовної картини світу: разом із змінами у мові, модифікаціями у позамовній дійсності, змінюються і стереотипи. Відтак, якість та вектор цих змін відбуваються не пропорційно. У стереотипі зібрано той «стандартизований колективний досвід», який особа отримує під час процесу навчання та спілкування з іншими, а тому стереотипи є тими орієнтирами, своєрідними маяками, які скеровують індивіда [33, с.7].

Отже, під час аналізу та синтезу зібраних нами асоціативів, ми помітили, що дуже часто простежується лінгвоментальність українців. Це можна

прослідкувати на прикладі таких дібраних асоціацій респондентів на прізвище *Земляний* : *родючість(2)*, *матінка-земля*, *важка праця*, *пшениця(3)*, *достаток*, *колоски(пшениці)*, *грунт(3)*, *матінка-земля*, *земляна жаба*, *поле(3)*, *добриво*, *добробут*, *рослинність*, *грудочка землі*, *природа*, *Україна*. Дуже виразним та відчутним є українське коріння цих респондентів, адже символ «землі», «родючості», «пшениці» прослідковується у багатьох асоціативах. Навіть дослідження науковців підтверджують, що родючість землі, де мешкали пращури слов'ян, зіграла неабияку роль у формуванні етнічних рис, у тому числі й українців. Землю вважають однією з основ горизонтальної проекції біосфери на усьому слов'янському хареалі.

У слов'янських міфологіях яскравим є уподібнення землі з жінкою, матір'ю, годувальницею. «В українців, як і в інших народів, концепт земля – це етномовна одиниця, символний знак мови» [17, с. 67]. «Останнє зумовлено не тільки сакральним шаром землі, де лежить прах предків, а також її профанними можливостями, які забезпечують життєздатність народу» [46, с. 379-380].

Основними в українській етноментальності В. Личковах виділяє три символічні принципи: кордоцентризм, софійність, антеїзм. Останній позначає такий взаємозв'язок із землею, як у Антея. «Етноментальний антеїзм зароджується в хліборобському характері праці праукраїнців, у селянському способі традиційного життя в Україні. Архетип Матері-Землі був визначальним вже у міфології Трипілля, де існував культ богині Magna – Mater – Великої Богині, яка ототожнювалася з Природою, Землею, Плодючістю» [29, с. 14-15].

Отже, з усього вищезазанченого можна зробити висновок, що пізнаючи навколишній світ, людина кристалізує загальні базові поняття, які згодом об'єднуються в сукупність знань та уявлення про реальність як наслідок її психологічної активності, що, власне, і називається картиною світу. За цими знаннями та уявленнями стоїть мова. Адже саме в одиницях мови та їх ознаками втілюється структура та динаміка думки, тобто водночас з розумовою

матеріалізується мовна концептуалізація реальності. В асоціаціях людей відбивається їх досвід та життєвий шлях, що ми змогли дослідити на прикладах.

Також, мова має здатність відтворювати культурно-національну ментальність її носіїв, функціонуючи як механізм свідомості. Це дозволяє розглядати поняття «мовна свідомість» як комплекс ментальних систем породження, розуміння мови та зберігання її у свідомості, а поняття «мовна картину світу» як сукупність уявлень та ідей про світ, що історично склалися у свідомості того чи іншого етносу, цілісний образ світу, у формуванні якого беруть участь усі ланки психічної діяльності особи.

ВИСНОВКИ

Неофіційні іменування в процесі комунікації трапляються набагато частіше, ніж офіційні, що визначається їх різноманіттям. Підбір варіанта найменування особи, певного індивіда залежить в переважній більшості від суб'єктів та ситуації, обставин спілкування. Головними ознаками усіх неофіційних найменувань є їх неофіційність вживання, нефіксованість, існування лише в усному мовленні, факультативність, інформативність та змінність. Отже, унаслідок проведеного дослідження ми дійшли таких висновків :

1. досі немає однозначного трактування такого ономастичного феномену як неофіційний антропонім. Але можна узагальнити, що в мові існують народно-побутове, лексикографічне (узуальне) й наукове (лінгвістичне) трактування поняття «прізвисько», які є однаково важливими. Враховуючи усі трактування науковців, можна зробити висновок, що прізвисько – це вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує людину. Неофіційні найменування є дуже поширеною частиною народного мовлення, яка було зафіксовано в літописах, художній літературі, а з середини 19 ст. вона привернула увагу багатьох мовознавців. Лінгвістичний підхід до вивчення прізвиस्क припадає на межу XIX – XX ст., а з середини XX ст. проводиться робота зі збирання та дослідження ономастичного матеріалу, робляться важливі теоретичні опрацювання та підсумки науковцями П. Чучкою, М. Худашем, Р. Осташем, В. Чабаненком, що заклало фундамент для сучасного вивчення ономастики.

Сучасні дослідження неофіційних антропонімів характеризуються новим підходом до вивчення неофіційних найменувань. Мовознавці починають аналізувати оніми як тексти у зв'язку з їхніми функціонально-структурними та асоціативно-семантичними особливостями. Дослідження цього періоду характеризуються вивченням прізвиस्क окремих регіонів України.

2. Головними функціями неофіційних антропонімів є ідентифікувальна та характеристична. Антропоніми супроводжують людину все життя і характеризують її в межах певної корпорації.

3. Щодо класифікації неофіційних антропонімів, то варто сказати, що вона багатоаспектна та містить мотиваційні, семантичні та структурні характеристики. Найрозгалуженішими є мотиваційні класифікації (за фізичними (зовнішніми) якостями, психічними рисами, родом діяльності, особливостями мовлення, поведінкою людини, етнічними, або ж територіальними ознаками, місцем у громаді тощо). Семантичні класифікації тісно пов'язані з мотиваційними та охоплюють лексико-семантичні групи лексики, від якої походять антропоніми та напрями метафорично-метонімічних перенесень. Група структурних класифікацій виділилась у результаті групування прізвищ: а) за кількістю компонентів; б) за співвідношенням словотвірних засобів.

Загальні мотиваційні підсумки вказують, що масив проаналізованих антропонімів поділяється на вмотивовані (більшість) внутрішня форма яких чітко прослідковується, або вказується респондентами на етапі збору матеріалу; умовно невмотивовані, які потребують семантичного та етимологічного аналізу або ж є етимологічно непрозорими (незрозумілими) ; багатомотивовані, в яких поєднуються кілька мотиваційних ознак (здебільшого формальна (офіційне ім'я носія) та реальна (зовнішній вигляд людини, риси характеру тощо).

4. Прізвища активно утворюються у шкільному середовищі, адже неофіційні антропоніми функціують у замкнених колективах, де для організації спілкування потрібні особливі індивідуальні знаки. Виявлено в с. Новопетрівка шкільні прізвища відапелятивного та відонімного походження. Серед найменувань відапелятивного походження переважають ті, що мотивовані особливостями зовнішності носія. Також однією з найбільш поширених груп є прізвища, що мотивовані характером носія. Прізвища, утворені від імен та прізвищ, не є значно поширеними серед учнів школи, у якій ми проводили

дослідження. Вони становлять кількісно невелику групу онімів. Більшість з них походять від імен відомих героїв кінофільмів та мультфільмів або від прізвищ носіїв.

5. Статистичні дослідження прізвиस्क м.Хмільник засвідчують, що в різних співвідношеннях у цій місцевості представлені індивідуальні, родичівські, групові та повторювані прізвиська. Найчисельнішими є мотивовані індивідуальні та повторювані. Одиначними є сімейно-родові прізвиська, які занепадають у м.Хмільник як продуктивний тип. Поширеними є повторювані антропоніми з екстралінгвальною мотивацією за зовнішністю носія, адже в окремих населених пунктах існують однакові стереотипи.

6. Аналізуючи зібрані прізвиська, виявили, що мотивуючими ознаками, які впливають на творення онімів, є: вади зовнішності, риси характеру, особливості мовлення, події в житті носія. Серед неофіційних антропонімів переважають відапелятивні прізвиська – 58%, решта 42% – відантропонімні. Відантропонімні групи ми розділили на декілька підгруп. Найбільшою є група, що має назву *андроніми* – прізвиська, успадковані від чоловіка 58% (від його прізвиська – 67%, професії – 18%, імені – 15 %), від прізвища носія-25%, від найменувань героїв кінофільмів, мультфільмів, героїв казок-17%..

7.. Серед Відапелятивних прізвиस्क найчисельнішою є група прізвиस्क, мотивацією яких стали : внутрішні та зовнішні особливості носіїв прізвиस्क; назви професій, роду занять, трудової діяльності; назви на позначення національної належності людини, роду, народу, народності, нації та харчові вподобання людини

8. Численну групу складають оніми, утворені неморфемними способами. Наша увага була зосереджена саме на лексико-семантичному способі. Він відіграє важливу роль при творенні прізвиस्क від інших розрядів власних назв. У складі варіантів власних особових імен, що становлять основу великої частини

прізвиськ, немало усічених форм, які демонструють афезу, апокопу чи синкопу.

В основі мотивації таких прізвиськ лежать :

1. Найменування, які виникли в результаті звукових асоціацій прізвища чи імені з іншими онімами чи апелятивами.

2. Найменування, які виникли в результаті звукових асоціацій зі словами, що не мають відповідників серед загальномовних апелятивів та онімів.

3. Використання топонімів. За мотивами такі вуличні назви здебільшого характеризують територіальну належність (хоч і не корінну), рідше виявляють метафоризацію

6. Також ми визначили неморфемні способи творення :

1) нульова суфіксація:

- чисте усічення основи прізвища (іноді з чергуванням кінцевого приголосного);

- усічення основи прізвища і додавання кінцевих -а; -о: *Веля* від *Вельничук*, *Мотя* від *Мотренко*, *Кора* від *Корончук*.

2. Суфіксальний спосіб:

-к-, -ок-, -ик-: *Василик* від *Василь*,

-ак-, -ян-: *Косян* від *Коса*.

9. Також, у нашому дослідженні ми звернулись до теорії асоціативного експерименту, окресливши, що це проєктивний метод, який призначений для дослідження внутрішніх ментальних особливостей мовця. Це було нам необхідно, адже за ланцюжком слово-асоціація, ми змогли визначити когнітивну організацію неофіційний найменувань у ментальному лексиконі групи людей, виходячи з того факту, що асоціація – це інтелектуальний процес, який здійснюється у їх свідомості.

10. Було розроблено анкету для проведення асоціативного експерименту, зібрані слова-асоціативи було проаналізовано та погруповано відповідно до їхніх

особливостей. У результаті асоціативного експерименту нами було зібрано 445 асоціацій від респондентів. У результаті чого ми виокремили такі групи :

- а) асоціації за гендерною належністю;
- б) асоціації за родом діяльності людини, або ж захопленнями;
- в) асоціації за етнічним характером людини.

Отже, вивчення неофіційних антропонімів загалом є актуальним дослідженням.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у вивченні системи неофіційних найменувань мешканців усього Хмельницького району району Вінницької області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк О. В. Граматичні особливості прізвиськ (на матеріалі антропонімії Донеччини). *Прізвиська Донеччини* : зб. наук. пр. / відп. ред. А. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2009. Вип. 19. С. 250 – 254.
2. Антонюк О. В. Лексико-семантична група прізвиськ, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини. *Актуальні питання антропоніміки* : зб. наук. пр. / відп. ред. І. В. Єфименко. Донецьк : ДонНУ, 2005. С. 25 – 36.
3. Антонюк О. В. Сучасні прізвиська Донеччини (семантика і структура) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Донец. нац. ун-т імені В. Стуса. Донецьк, 2011. 296 с.
4. Аркушин Г. Л. Прізвиська вчителів: зб. наук. пр. Луцьк, 1999. № 2–3. С. 28–33.
5. Аркушин Г. Л. Західнополіські прізвиська, утворені лексикосемантичним способом. *Acta Onomastika. Ročník XLIXLII. Praha, 2001. С. 7–17.*
6. Береженна Д. С. Трансонімізація, усічення та асоціювання як механізми творення прізвиськ мешканців м. Хмільник Вінницької області. *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VIII International Scientific and Theoretical Conference, August 2, 2024. Chicago, USA : International Center of Scientific Research. С. 51-53.*
7. Білик К.А. До питання лінгвістичного визначення терміна «асоціація». *Мовні і концептуальні картини світу*. 2019. Вип. 65. С. 26–35.
8. Борецький В. В. Транспозиційні відношення у сфері семантикограматичних категорій іменника : дис. ... канд. філол. наук зі спец. 10.02.01 – українська мова: Вінниця, 2008. 198 с.
9. Бороніна О. В. Питання відіменних прізвиськ. *Власні назви в системі мови*. Довжанськ, 1980. С. 111 – 121
10. Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини. *Linguistica slavica : Ювілейний збірник на пошану І. М. Желєзняк*. Київ : Кий, 2002. С. 3 – 16.

11. Ворчакова І. Є. Філософські концепції суспільного статусу жінки в західній політичній культурі: від античності до марксизму. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2010. Вип. 34. 38.с
12. Горошко О.І. Інтегративна модель вільного асоціативного експерименту : монографія. Харків : Видавництво «Каравела», 2001. 320 с.
13. Горпинич В. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: зб. наук. пр. / Київ : Вища шк., 1999. 207 с.
14. Денисюк В. В. Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII - XVIII ст. : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 320 с.
15. Дуйчак М. В. Прізвиська та їх мотивація. *Проблеми сучасної ареології* : зб. наук. пр. Київ : Наук. думка, 1994. Вип. 2. С. 256 – 259.
16. Єфимчук Г. Асоціативний експеримент у дослідженні соціолінгвальних особливостей концепту ARROGANCE. *Актуальні питання іноземної філології*. Науковий журнал. 2018. № 8. С. 76–81.
17. Жайворонок В. В. Уваги до сучасної гуманітарної термінології: *Термінологічний вісник* : зб. наук. пр. Київ, 2011. Вип. 1. С. 63-69.
18. Зубко А. М. Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. *Українська ономастика : здобутки та проблеми* : зб. наук. пр. / гол. ред. В. А. Смолій. Київ : НАН України, 2007. Вип. 6. С. 262-281.
19. Зубрицький М. І. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця Старосамбірського повіта. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. – Львів, 1907. Т. 79. С. 142-154.
20. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика : навчальний посібник. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во “Фелікс”, 2008. 235 с.
21. Карпенко Ю. О. Неофіційні жіночі найменування в антропоніміконі Гуцульщини : *записки з ономастики* : зб. наук. пр. Одеса : Астропінт, 2002. Вип. 6. С. 50 – 62.

22. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. Київ : Наук. думка, 1984. 152 с.
23. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : монографія. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
24. Козубенко І. І. Антропонімія Середнього Полісся. *Співвідношення неофіційних та офіційних найменувань* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : Київ, 1988. 26 с.
25. Корнилович М. І. Народна родова ономастика на Волині наприкінці XVIII і в I-й пол. XIX : *Етнографічний вісник*. Київ, 1930. Вип. 9. С. 127 – 131.
26. Кравченко В. А. Антропонімія приазовських греків : *монографія*. Маріуполь, 2004. 232 с.
27. Крип'якевич І. Львівська Русь у першій половині XVI в. : дослідження і матеріали. Львів, 1994. 396 с.
28. Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл. *Przezwiseka i przydomki w językach słowiańskich*. Część 1. / Pod redakcją Stefana Warchol. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. S. 227–240.
29. Личковах В. А. Філософія етнокультури : теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури. Київ : Парапан, 2011. 196 с.
30. Ліщинська Г. Сучасні прізвиська на Покутті. *Наукові записки*. Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 47-52.
31. Мартінек С. В. Ідеали та стереотипи як складові концептів культури. *Мова і культура*. Київ, 2002. Вип. 5. Т. 1. С. 226–233.
32. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища. Серія 6. Духовний світ людини. No 3. Київ : Знання, 1990. 48 с.
33. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія сучасного села. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2012. Вип. 56. С. 340-346.
34. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія Львівщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 28 с.

35. Олійник Т.С. Прізвисько як джерело національних традицій : Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту : Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 134-137.
36. Остап Р. Із життя сучасних українських прізвиськ. *Діалектологічні студії* : зб. наук. пр. / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей, Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2006. С. 408-412.
37. Охримович В. Ю. Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних. Про сільські прозвища. *Житє і слово*. 1895. № 2. С. 302–307.
38. Павлюк В.А. Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини / дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова : Вінниця, 2016. 244 с.
39. Плющ М. Я. Граматика української мови: *Морфеміка. Словотвір*. – Київ : Вища шк., 2005. 286 с.
40. Потебня О. О. Про деякі символи в слов'янській народній поезії : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 1860. 15 с.
41. Редько Ю. Передмова. Словник сучасних українських прізвиськ : у 2 т. Львів : НТШ, 2007. С. 6 – 9.
42. Романченко А. Психолінгвістичні та етнокультурні параметри компаративної картини світу українців. *Lingua Montenegrina*. Cetinje, 2023. Br. 32. С. 79-96.
43. Свашенко А. О. Антропонімія старої Лохвиччини : *Українська історична та діалектна лексика* / Львів. нац. унт ім. І. Франка. Львів : ЛНУ, 2003. Вип. 4. С. 309 – 317.
44. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
45. Сенік Г. В. Діалектизм як база творення прізвиськ : *Записки українського мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2004. Вип. 14. С. 130-138.
46. Слухай Н. Проблеми етногенезу в дзеркалі геобіодетермінізму. *Біблія і культура* : зб. наук. пр. Чернівці, 2004. Вип. 6. С. 378-392.
47. Сухомлин І. Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви. *Говори і ономастика Наддніпрянщини*. 1970. № 6. С. 30 – 58.

- 48.Тимінський М. В. До проблеми мотиваційної класифікації сучасних індивідуальних прізвиськ : *Мовознавство*. 1987. Вип. 3. С. 64 – 68
- 49.Ткаченко Г.В. Асоціативний експеримент як засіб пізнання онімів в когнітивній ономастиці. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. 18. С. 454–460.
50. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини : когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2008.
51. Хрустик Н. М. До питання функціонування прізвиськ. *Щорічні записки з українського мовознавства* : зб. наук. ст. Одеса : Друк. двір, 1995. С. 25-28.
52. Худаш М. Л. До питання класифікації українських прізвищевих назв XIV - XVIII ст. З історії української лексикології : монографія. Київ : Наук. думка, 1980. 160 с.
53. Худаш М. Л. З історії української антропонімії : монографія. Київ : Наук. думка, 1977. 236 с.
54. Чабаненко В.А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини : словник. Запоріжжя, 2005. 260 с.
- 55.Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ. Історія української мови (*Лексика і фразеологія*) : монографія. Київ : Наук. думка, 1983. 494 с.
56. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : дис. ... канд. філол. наук : 10.661 – мови народів СРСР (українська мова). Ужгород, 1969. 672 с.
57. Чучка П. П. Місце давньослов'янських особових імен з негаціями не-, недо- та без- в українському ономастиконі. *Філологія. Вісник Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника*. 2011. № 29. С. 12–16.
58. Чучка П. П. Особові імена в усному мовленні : *Українське усне літературне мовлення* : Київ. Наук. думка, 1967. С. 175-186.
59. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки. Луцьк, 2011. 18 с.

60. Bartmiński J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki / J. Bartmiński // *Jezyk a kultura*. 1998. №12. S. 63–83.
61. Myers D. G. *Exploring Psychology*. – New York : Worth Publishers, 1996. – 544 p
62. Sweetser E. *From etymology to pragmatics : Metaphorical and cultural aspects of semantic structure* / E. Sweetser. – Cambridge University Press, 1996, 86 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

63. Асоціативний словник української рекламної лексики : уклад. Т.Ю. Ковалевська, Г. Д. Сологуб, О. В. Ставченко. Одеса : Астропринт, 2001. 116 с.
64. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наук. думка, 2012. Т. 1 - 6.
65. Ковалевська Т.Ю. *Основні вимоги до написання та оформлення курсових і кваліфікаційних робіт* : методичний посібник / Одеса : ПолиПринт, 2015. 80 с.
66. Словник української мови : у 4 т. / уклад. Б. Грінченко. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Т. 1 - 2.
67. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.